

Kőrösi István:

Németország szerepe az Európai Unióban és Közép-Európában az újraegyesítés utáni negyedszázadban

2015-ben, immár negyedszázada jött létre az újraegyesített Németország. 1989-ben kezdődött el az a világtörténelmi eseménysorozat, amely másfél éven belül elvezetett a közép-európai térségben a rendszerváltáshoz és Németország gazdasági-pénzügyi, majd politikai, állami újraegyesítéséhez. E tanulmányban áttekintem a német gazdaság helyzetének és nemzetközi pozícióinak alakulását az 1990-2013-as időszakban, valamint bemutatom Németország helyét, szerepét az európai gazdasági integrációban és Közép-Európában. Németország kettős kötődése azt jelenti, hogy az ország egyszerre tekint nyugat felé, Brüsszelre és kelet felé, a közép-európai térség meghatározó jelentőségű gazdasági és politikai alkotórészeként. A kettős kötődéssel Németország Európa-politikájában az integráció kibővítése és elmélyítése, valamint a kelet-közép-európai térséghez fűződő kapcsolatrendszer áll két pillérként a középpontban. A kettős kötődés mellett harmadik dimenzióként az elmúlt negyedszázadban nagymértékben megerősödött Németország transzatlanti, világgazdasági és –politikai kapcsolatrendszere, a „*global player*” szerepét mindenképpen vállalnia kellett a legnagyobb potenciálú európai országgént.

Németország és Kelet-Közép-Európa gazdasági kapcsolataiban az elmúlt közel negyedszázadban a kereskedelem és a tőkekapcsolatok, beruházások játszották a fejlődés motorjának szerepét. Ezek jelentősége továbbra is fennmarad, de a humán tőke fejlesztésével kapcsolatos területeken ; az oktatás-képzésben, a kutatás-fejlesztésben, a tudományos-kulturális cserekapcsolatokban történő együttműködés a jövőben felértékelődő hajtóerővé válik. Kelet-Közép-Európában az integráció és a regionalizmus párhuzamosan, de nem egyformán értékelődtek fel a rendszerváltás óta. Valamennyi kelet-közép-európai ország termelési és exportszerkezete döntően átalakult, de ez nagyban a külföldi működőtőke-beruházások eredménye. A Visegrádi országok súlya jelentősen megnőtt a német külkereskedelemben és a tőkeexportban is. Minden Visegrádi országnak Németország a legnagyobb külkereskedelmi, tőkenyújtó, technika-szállító és kooperációs partnere. A térség felértékelődött telephelyként a német beruházók számára. Közép-Európa nyugati és keleti fele között a különbségek fennmaradtak, de a válságrégiókhöz képest a régió az elmúlt években nagyobb stabilitásával és a növekedés újbóli beindulásával felemelkedő pályára került, ami tartósulása esetén a felzárkózás alapját képezheti.

A jövő kulcskérdése Németországban a követhető gazdasági modell kialakítása és a versenyképesség megerősítése kettős szorításban: az USA technológiai fölényének és Kína exportexpánziója nyomásának „harapófogója” között. A német gazdaság jövője növekvő mértékben függ néhány konkrét globális kihívásra adott stratégiai választól: ezek az energiatermelés és az energiahasznosítási technológiák hatékonyságának fejlesztése, a tartós, racionalizált vízgazdálkodás és a mobilitás biztosításával kapcsolatos infrastruktúra-fejlesztés. A fejlesztés kulcsterületeinek kiválasztásától, élenjáró technológiai beruházások megvalósításától, az emberi erőforrás struktúrájának és minőségének célzott fejlesztésétől függ Németország pozícióinak alakulása a nemzetközi versenyben. Németország számára a

világgazdasági versenyképesség erősítésének kulcsa az integrációs, regionális és globális dimenziójú kapcsolatrendszer egyidejű fejlesztése és harmonizálása.

Németország a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban

Németország külkapcsolati rendszere differenciált, annak függvényében, hogy egyszerre „*global player*”, az európai integráció legnagyobb gazdasága, a transzatlanti kapcsolatok meghatározó jelentőségű európai tényezője, a szomszédi kapcsolatok jelentős társépítő szereplője és a közép-európai térség legnagyobb súlyú regionális komponense. Gazdasági és politikai jelentőségét tekintve Németország számára az Európai Unióban játszott szerep, a transzatlanti viszony és a Franciaországhoz, valamint a Benelux-államokhoz fűződő kapcsolatok mellett a közép-európai partneri kapcsolatok és szerepvállalás meghatározó jelentőségűek. Ezeket követi nagyságrendben a kelet-európai térséghez, főleg Oroszországhoz fűződő kapcsolatrendszer és a kínai, valamint dél-kelet-ázsiai orientáció, amelyek gazdasági dinamikája egyre nagyobb az elmúlt negyedszázadban. Kína számára Németország az egyetlen, nagyságrendileg is számottevő és meghatározó fontosságú global player az Európai Unióban. (E tanulmány gazdasági elemzésének adatai alapvetően az 1989-2013-as időszakot tekintik át.)

Németország kettéosztottsága évtizedekig sajátos konfliktusos helyzetet jelentett Európában, amely meghatározta az NSZK atlanti és integrációs kötődését. A nyugat-kelet-német viszonyrendszerben biztosítani kellett a túlélést az abnormalitás korlátai közepette, e közben az ún. „keleti politika” (*Ostpolitik*) keretében pedig rendezni, majd fokozatosan fejleszteni kívánták a kelet-közép-európai országokhoz fűződő kapcsolatokat. Az NSZK nyugati integrációs politikája (*Westbindung*) egyben tudatosan az önkéntes lekötés, beágyazódás politikája is volt (*Selbstbindung*).¹

Németország újraegyesítése új helyzetet teremtett Európában és a világban. Az újraegyesült Németország alapvető törekvése és érdeke volt, hogy gazdaságilag és politikailag még erőteljesebben beágyazódjon az európai integrációba és a nemzetközi kapcsolatrendszerbe. Partneri súlyát növelte, hogy elmélyítette a német-francia együttműködésben és a Maastrichti Szerződés kidolgozásában és elfogadtatásában játszott szerepét és együtt hozzájárultak a Gazdasági és Monetáris Unióhoz vezető út megnyitásához (a szerződést 1992. februárjában írták alá). Az ún. egységes belső piac (1993. januárjától) tovább erősítette Németország exportőri szerepét. Németország politikai súlya megnőtt, az újraegyesítés feladatai és költségei viszont beszűkítették Németország pénzügyi mozgásterét, különösen az integrációban való pótlólagos pénzügyi tehervállalási képességét.²

A Németországgal szembeni nemzetközi elvárások, különösen a gazdasági lokomotív szerep és a finanszírozás terén nagyobbak voltak, mint amit betölthetett. A német gazdaság az 1990-es évektől a 2000-2010-es évtized közepéig az EU egyik leglassabban növekedő gazdaságává vált, így a mozdony, azaz a húzóerő szerepét nem tudta betölteni. Korábban az integráció előmozdításában játszott német szerepvállalás egyszerre jelentette az elmélyítés és kibővítés támogatását, s mindkettő a német mozgásteret tágította. Az újraegyesítés terheit tapasztalva azonban Németország egyre óvatosabbá vált az EU keleti irányú kibővítésével kapcsolatban. A bővítést politikailag támogatta, azonban ragaszkodott a csatlakozás feltételrendszerének minden korábbinál részletesebb kidolgozásához és a finanszírozási terhek

limitálásához. Máiig ható probléma, hogy Közép-Európa nyugati és keleti része nem tudott a kívánatos mértékben összeforni, a regionális szakadék nagymérvű maradt.

A nemzetközi politikai, gazdasági, biztonsági kapcsolatrendszerben az elmúlt negyedszázadban egyértelmű volt, hogy Németország nem a dominancia irányában kívánt elmozdulni, hanem a multilaterális struktúrákban való megfelelő szerepvállalásra törekedett és különösen a nemzetközi konfliktusokkal kapcsolatban kitűnt, hogy Németország állásfoglalása és szerepvállalása igen megfontolt, sőt visszafogott. Európa-politikájában gazdaságpolitikai téren (is) a konszenzuskereső pragmatizmus útját követi. A német gazdaság nemzetközi pozícióit értékelve az látható, hogy az újraegyesítés, az integráció, a regionalizáció és a globalizáció kihívásaira adandó, illetve adott együttes válaszadás határozta meg a német gazdaságpolitika irányvonalát. A szociális piacgazdaság szociális jellegének fenntartása az elmúlt negyedszázadban egyre inkább korlátokba ütközött, sőt a véglegesen kiépítettnek látszó jóléti rendszer fontos elemei fenntarthatatlannak bizonyultak és meg kellett kurtítani őket. A különböző reformcsomagok nagy részének fő tartalmát a megszigorítások, leépítések jelentették, így a „reform” kifejezés Németországban (is) majdnem a restriktív szinonimájává vált. Súlyos feladat a szociális piacgazdaság megújítása, a XXI. században megvalósítható modelljének kialakítása, amely a fejlesztéspolitika bázisán kapcsolná össze a pénzügyi stabilitás és a fenntartható fejlődés összeegyeztetését. A kettős kötődés alapján Németország hármast orientációt valósít meg: az EU-beli, a közép-európai és a világgazdasági kapcsolatrendszerének egymásba építését. „Global player” szerepe gyorsan erősödik, elsősorban az ázsiai, főleg a kínai és a dél-kelet-ázsiai régióval való együttműködésének hatására.

A német gazdaság fejlődése az 1990-2013-as időszakban nemzetközi összehasonlításban

Németország versenyképessége gazdasági telephelyként nem foglalható össze egyetlen sommás megítélésben. E tanulmányban a kiválasztott fő területeken bemutatom az 1990-2013-as időszak fejlődési tendenciáit.³

Németország területe az újraegyesítés után 357 114 km²-t tesz ki, népessége 1990-ben mintegy 80 millió fő volt. A népesség az ezredfordulóra meghaladta a 82 millió főt, majd 2005-ig csaknem félmillió fővel növekedett, azóta viszont fogyásnak indult, amelyet a betelepülések csak részben tudtak ellensúlyozni, így 2013-ban 82,09 millió fő élt az országban. A német népesség aránya csökkenő Európában, s a betelepülések nélkül abszolút számban is visszaesést mutatna. A népesség zsugorodása különösen aggasztó tendencia a kelet-német tartományokban. Ez a probléma az elöregedés és a születések számának csökkenése miatt jelentkezik, Európában a legsúlyosabban Németországban és Magyarországon. Ennek kezelése súlyos, különleges terheket ró a gazdaságpolitikára, az egészségügyi és a nyugdíjrendszer finanszírozására.

Az EU-28-ak népessége viszont 1990-2013 között közel 50 millió fővel szaporodott, 2013-ban 508 millió főt tett ki. Az USA népessége 317 millió, Japáné 127 millió. Az EU-28-ak népességnövekedésének túlnyomó részét az EU-15-ök adják, ahol döntően a betelepüléseknek köszönhetően mintegy 40 millió fő a növekmény. A demográfiai helyzetet a gazdaságpolitika alakításában egyre inkább figyelembe kell venni. Az ellátási rendszerek strukturális reformja mindenütt elengedhetetlen, de igen nehéz feladat.

Németország bruttó hazai termékének értéke 1989-re vonatkozóan 1328,2 milliárd euróra tehető, melyből az NSZK-ét 1147,2 milliárd euróra, az NDK-ét 181,0 milliárd euróra becsülték. Az újraegyesítés megnövelte Németország gazdasági potenciálját, de az egy főre jutó fejlettségi mutatók jelentősen romlottak, a kelet-német tartományok terhes öröksége miatt. A német gazdaság az ezredfordulón 2063 milliárd eurót, 2013-ban 2737 milliárd eurót állított elő. Németország az EU-27-ek bruttó hazai termékéből 1995-ben még 27 százalékkal részesedett, 2013-ban az EU-28-akban már csak 21 százalékos a súlya a tartósan lassú növekedési pálya következményeként.(2. táblázat)

Az egy főre jutó fejlettségről, annak színvonaláról az egy főre jutó GDP vásárlóerő-paritáson mérve fontos jelzést nyújt. Az EU-15-ök adatát 100-nak véve, Németország nyugati fele 1990-ben 23,2 százalékkal fejlettebb volt az EU-15-ök átlagánál, 1995-ben Németország egésze 11,2 százalékkal haladta meg az átlagot, 2013-ban 12,2 százalékkal. Az egy főre jutó GDP terén az 1990-es évtized nagy részét a német térvesztés jellemezte, a 2000-2013-as időszakban lassú, minimális térnyerés következett be. Ausztria az egy főre jutó GDP terén az 1990-es évek óta folyamatosan megelőzi Németországot és stabilan tartja előnyét. Az USA egy főre jutó GDP-je 1990-ben 32,8 százalékkal haladta meg az EU-15-ök átlagát, 2013-ban már 41,5 százalékkal. Japán pozíciója viszont az 1990-es évek közepe óta folyamatosan romlott, s 2008 óta már az EU-15-ök átlaga alatt van ; 2013-ban annak 97,6 százalékát éri el.(3. táblázat)

A német gazdasági fejlődésnek hosszú távon is az egyik, vitathatatlanul legkedvezőbb tényezője a relatív árstabilitás biztosítása, az infláció tartósan alacsony üteme. Az infláció leszorítása és alacsony szintjének fenntartása már kezdettől fogva a német gazdaságpolitika alappillérei között szerepelt, az erhardi célok, azaz a mágikus háromszög, majd négyszög legelső elemeként. Érdekes rámutatni az elmúlt negyedszázad kapcsán is, hogy Németországban csaknem folyamatosan alacsonyabb volt az infláció, mint fő versenytársainál, s ez a versenytársaknál lassúbb termelési költségnövekedést eredményezve, javította a német gazdaság exportjának versenyképességét. Az olcsóbb import árakból a fogyasztók is jelentősen profitáltak.

1990-2013 között a fogyasztói áremelkedés Németországban mindig jelentősen az EU-15-ök átlaga alatt volt. Nemzetközi összehasonlításban a fejlett országok közül csak Svájc és Japán produkált időnként a németnél alacsonyabb fogyasztói áremelkedést, sőt előfordult e két országban a fogyasztói árszínvonal csökkenése is. Érdekes megjegyezni, hogy az elmúlt 23 évben sikerült leszorítani a németnél korábban jóval magasabb francia inflációt. A francia monetáris politika, érzékelve a német monetáris politika sikerét és kedvező gazdasági hatásait, igyekezett csatlakozni a német stabilitásorientált irányvonalhoz, sőt a maastrichti kritériumokat is közös német-francia egyetértéssel fogadták el. A francia fogyasztói áremelkedés 1990-1995-ben a németországinál is alacsonyabb volt, utána az elmúlt 18 évben valamivel magasabb. Az euró-övezethez való csatlakozás érdekében Olaszország is leszorította az inflációt, s a fontot megőrző Nagy-Britanniában is lassú volt az áremelkedés. Az USA-beli infláció általában magasabb az EU-15-ök átlagánál, sőt az EU-27-ekénél is.

A gazdasági növekedés, a strukturális fejlődés, a modernizáció és a versenyképesség javítása szempontjából egyaránt kulcskérdés a beruházások, különösen a gép- és berendezésberuházások alakulása. Az állótüke-beruházások alakulása az EU, az USA és Japán összehasonlításában az 1990-2013-as időszakban érdekes fejlődési tendenciákat mutat:

Az EU-15-ökben 1990-ben a GDP 22,0 százalékát fordították bruttó állótőke-képzésre, 2000-ben 20,5 százalékot, 2013-ban 17,0 százalékot. Németország az 1990-es években valamivel az EU-15-ök átlaga fölött valósított meg állótőke-beruházásokat, a 2000-2013-as időszakban viszont elmaradt attól, holott a kelet-német tartományokban a nagyarányú beruházások jórészt szövetségi forrásokból folytatódtak. Németország nyugati felében 1990-ben a GDP 21,3 százalékát fordították állótőke-képzésre, 1995-ben Németország egészében 21,9 százalékot. Az egyötöd feletti beruházási ráta az újraegyesítés nyomán megnőtt beruházások következménye volt. 2000-2005 között érezhetően visszaesett az állótőke-beruházások rátája ; a GDP 21,5 százalékáról 17,4 százalékára. Ugyancsak visszaestek a beruházások a 2008-2009-es válságban is. A válság után a beruházások fellendülését újabb visszaesés követte. 2013-ban a beruházások a GDP 17,2 százalékát tették ki. Németországhoz viszonyítva az 1990-2013-as időszakban Franciaország és Olaszország magasabb arányú állótőke-beruházásokat valósított meg, Nagy-Britannia viszont jóval elmaradt a német aránytól. Nagy-Britannia az elmúlt 23 év átlagában nem érte el az EU-15-ök átlagát sem. Az új EU-tagországokban az állótőke-beruházások rátája magasabb, mint az EU-15-ökben, így ez tükröződik az EU-27-ek átlagában is, de relatíve kis súlyuk miatt nem nagy mértékben.

Az USA állótőke-képzési rátája az elmúlt 23 évben összességében tendenciájában elmaradt az EU-15-ök és az EU-27-ek átlagától. Az 1990-es évek második felében viszonylag hosszú és jelentős ütemű növekedési periódus alakult ki, majd a 2001-ben kibontakozott válság hatására csökkentek a beruházások. Az állótőke-képzés a 2000. évi 20 százalékról a 2008-2009-es válságban 15,6 százalékra esett vissza. 2013-ban 19,1 százalékot tett ki, amivel az USA európai versenytársait megelőzi. Japán az EU-nál és főleg az USA-nál hagyományosan jóval nagyobb mértékű beruházási tevékenységet folytat, különösen a gép- és berendezésberuházások terén. Igaz volt ez az elmúlt 23 évben is, de az 1990. évi 32,1 százalékos nemzetközileg kiemelkedő állótőke-képzési ráta tendenciaszerűen csökkent ; 2000-re 25,2 százalékra, 2009-re 21,0 százalékra. Utána minimálisan újra emelkedett és 2013-ban 21,6 százalékot ért el.

Az állam gazdasági szerepvállalásának fontos aggregált mutatói a költségvetési bevételek és a kiadások arányának alakulása a GDP-hez viszonyítva. Nemzetközi összehasonlításban az országok igen eltérő fiskális politikát folytattak az elmúlt 23 évben és időszakonként is változó tendenciák mutatkoztak. Németország nyugati felében az 1980-as évekből (1982-1989 közötti) költségvetés-szanálás nyomán 1990-ben a német költségvetés bevételei a GDP 41,0 százalékát, kiadásai pedig 39,6 százalékát tették ki. Az újraegyesítés nyomán a költségvetés terhei rendkívül megnöttek. A kelet-német tartományok szanálásának költségei 1991-93-között a német költségvetésben évente 162-194 milliárd DM-mel, majd utána is közel évi 200 milliárd DM-mel, azaz 90-100 milliárd eurónyi összeggel szerepeltek. 1995-ben a költségvetési bevételek a GDP 44,6 százalékát, kiadásai 44,7 százalékát tették ki. 2000-re az elvonások aránya a GDP 46,0 százalékára nőtt. Franciaország és Ausztria ennél is nagyobb, viszont Nagy-Britannia és Olaszország ennél kisebb elvonást alkalmazott. Németország költségvetési kiadásai 2000-re meghaladták az EU-15-ök, sőt az EU-27-ek átlagát is. A 2004-2008 közötti pénzügyi stabilizáció eredményeként 2008-ra a költségvetési kiadások arányát sikerült a GDP 40,9 százalékára leszorítani, amivel Németország alacsonyabb arányt ért el, mint Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország.

Az állami költségvetési bevételek 1990-ben az USA-ban a GDP 31,1 százalékát, Japánban 33,4 százalékát érték el. Az elmúlt 23 évben a rendkívül sok költségvetési program végeredménye az, hogy jelenleg az USA a 23 évvel ezelőttihez képest jóval magasabb állami kiadási arányt produkál (a költségvetési kiadások a GDP 34,7 százalékát teszik ki). Japánban az állami kiadások aránya 1990-ben még jóval elmaradt az USA-beli aránytól, 2000 után azonban tetemesen meghaladja azt és a GDP-hez mérten 2013-ban 39,1 százalékot ért el. Így az állami kiadások terén Japán nem csak utolérte az USA-t, hanem jóval nagyobb arányú költségvetést valósít meg, ezáltal a visszafogott állami költekezés korábbi képe a múlté. A japán állami költségvetés kifejezetten expanszív, de az elmúlt 15 évben ezzel sem sikerült összességében kielégítő növekedést generálni, az adósságállomány viszont rekordmagasságba szökött ; 2013-ban meghaladta az éves GDP 240 százalékát, amivel Japán a legeladósodottabb európai államokat is jelentősen meghaladja. Az 1990-2013 közötti költségvetési tendenciák eredményét értékelve megállapítható, hogy az állami kiadások/GDP-arány az EU-15-ökben, az EU-27-ekben és az összes nagy tagországban magasabb 2013-ban, mint 1990-ben.

Az adósságállomány adatai nemzetközi összehasonlításban a fejlett országokban 1990-2013 között rendre az adósságállomány/GDP-arány nagymérvű megugrásának tendenciáját mutatják, 2008-2010 között pedig különösen drámaian tovább romlott a helyzet. Németország bruttó adósságállománya 1990-ben - csak a nyugati tartományokat számítva, - a GDP 41,3 százalékát tette ki, egész Németországré 1995-ben 55,6 százalékot ért el, s a következő tíz évben is folyamatosan emelkedett. 2000 óta nem sikerül betartani a 60 százalékos maastrichti küszöbértéket, az adósság szintje folyamatosan efölött van. 2004 után kedvező költségvetési folyamatokat sikerült beindítani Németországban, így 2008-ig mérséklődött a bruttó adósságállománynak a GDP-hez viszonyított aránya. Az adósságállomány/GDP-arány a 2009-es válság nyomán ismét nagyarányú romlást mutatott. 2013-ban Németország adósságállományának aránya a GDP-hez viszonyítva csaknem kétszerese az 1990. évinek ; 79,6 százalékot tett ki. Így az elmúlt 23 év összesített tendenciája igen negatív. Németországhoz képest a fejlett országok többségében még jóval kedvezőtlenebb a helyzet. 2013-ban csak Finnország, Luxemburg és Ausztria van Németországnál jobb pozícióban az adósságállományt tekintve. 1990-2010 között valamennyi európai unióbeli ország felhalmozott adósságállománya megnőtt.

Az USA adósságállománya 1990-ben és az 1990-es évtized elején még magasabb, 2000-ben viszont alacsonyabb volt Németországénál. A 2008-as válság óta az USA adósságállományának mértéke folyamatosan nagyobb a németnél és 2013-ban már 104,7 százalékot tett ki. Japán eladósodása az elmúlt 23 évben drámai mértékben növekedett ; 1990-ben a GDP 68,4 százalékát tette ki, az ezredfordulón már 142,1 százalékot ért el és 2013-ra 243,4 százalékra ugrott.

A jólét egyik fontos, jól mérhető mutatója az egy főre jutó magán fogyasztás színvonalának alakulása. Az EU-15-ök átlagát 100-nak véve, 1990-ben Németország nyugati tartományaiban az egy főre jutó magán fogyasztási kiadások 18 százalékkal haladták meg a közösség átlagát. 1995-ben egész Németországra ez az adat még 10,3 százalékkal, 2000-ben már csak 3,2 százalékkal volt magasabb az átlagnál. A 2000-2013-as időszakban az egy főre jutó magán fogyasztás Németországban magasabb ütemben nőtt, mint az EU-15-ök átlaga, 2013-ban az utóbbinak 110,1 százalékát érte el. 2013-ban az egy főre jutó brit fogyasztás

magasabb volt a németországinál ; az EU-15-ök átlagának 113,5 százaléka. A francia fogyasztás átlag feletti, az olasz viszont lényegesen elmarad az átlagtól.

Az USA-ban a magán fogyasztás 1 főre vetítve 1990-ben az EU-15-ök átlagának 154,4 százaléka volt, 2013-ban pedig 157,0 százaléka. Az USA belső és külső eladósodása ellenére nem csak fenntartotta, de növelte is a belföldi fogyasztását, importja révén egyre inkább saját termelése fölötti színvonalon fogyaszt. Japánban a fogyasztás 1990-ben és 2010-ben is egyaránt az EU-15-átlaga körül alakult, 2013-ban 3,9 százalékkal volt magasabb.

A munkanélküliség neuralgikus válságprobléma az egész világgazdaságban. Németországban nemzetközi összehasonlításban és történelmi dimenzióban tekintve folyamatosan kedvezőbb a helyzet, mint az EU átlagában, illetve a fejlett országokban. 1990-ben Németország nyugati felében 4,8 százalék volt a munkanélküliségi ráta. Németország újraegyesítése alapvetően új helyzetet teremtett, a kelet-német gazdaság jórészenek leépülése miatt a kelet-német ország részben 17 százalék fölé szökött a munkanélküliség és az elmúlt 23 évben a kelet-német tartományokban a munkanélküliség átlagosan több mint a kétszerese maradt a nyugati tartományokénak. Németország nemzetközi pozícióját értékelve az ország munkanélküliségének átlagát hasonlítjuk össze versenytársaival, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a kelet-német foglalkoztatási helyzet folyamatosan súlyos tehertételként jelentkezik az egész német gazdaságban és annak finanszírozásában. A kelet-német munkanélküliség a nagymérvű belső migráció egyik fő oka. A probléma nem kezelhető önmagában a munkahelyteremtés általános ösztönzésével , mert a munkaerő iránti kereslet és kínálat szerkezete igen eltérő, a rendelkezésre álló humán erőforrás állapota nem megfelelő (képzettségi szerkezet).

A 2008. őszi kirobbant pénzügyi válság nyomán mindenütt romlott a foglalkoztatási helyzet. A 2013. évi helyzetet a 23 évvel ezelőttivel összehasonlítva az EU átlagában, Németországban, az USA-ban és Japánban is lényegesen rosszabb helyzetet találunk a foglalkoztatás terén. Németországban az újraegyesítés utáni években 1995-ig 8,0 százalékra nőtt a munkanélküliségi ráta, a kelet-német tartományokban ennek több mint kétszeresére. A 2000-2010-es évtized közepén jóval 10 százalékkal feletti volt a munkanélküliség, 2005-ben országos átlagban 10,7 százalékot tett ki. A 2008-2009-es válságban átmenetileg súlyos gondokkal kellett megküzdeni, de a válság után 2013-ra sikerült a munkanélküliséget az EU-átlagnak kevesebb mint a felére csökkenteni, rátája Németországban jelenleg 5,4 százalékot tesz ki. A munkanélküliek száma 3 millió fő alá csökkent. Ezt az eredményt döntően aktív munkaerő-piaci intézkedésekkel, a részmunkaidős és atipikus munkavállalás kiterjesztésével érték el. A foglalkoztatás javításának fő forrása, hogy a munkát egyre több emberre osztják el.

2013-ban az 1990. évinél magasabb munkanélküliségi rátát találunk Franciaországban, Nagy-Britanniában és Olaszországban is. Az USA-ban és különösen Japánban az EU-beli aránynál folyamatosan kisebb a munkanélküliség, de 1990-2013 között megnőtt ; az USA-ban 5,5 százalékról 7,5-re, Japánban 2,1-ről 4,0 százalékra.

A világgazdasági versenyképesség szempontjából fontos mutató a fajlagos reál bérköltség (*real unit labour costs*) alakulása. A 2000. évi adatot 100-nak véve, Németországban tendenciájában kimutatható, hogy a fajlagos reál bérköltségek lényegében változatlanok maradtak az 1990-es évtizedben. 1995-2000 között igen kismérvű, 0,4 százalékpontos csökkenés mutatkozott. Ez a termelékenység növekedésének, a modernizációs beruházások hatásának, a fajlagos hozzáadott érték növelésének és a bérköltség-növekedés alakulásának

együttes hatását tükrözi. A német átlaghoz képest kedvezőtlenebb a kelet-német tartományok fejlődésének alakulása. Az 1990-es években a bérköltségek növekedése Németország keleti felében gyorsabb volt, mint a termelékenységé, így ez a mutató kedvezőtlenül alakult. Alapvetően ez a magyarázata annak, hogy a nyugat-németnél alacsonyabb bérek ellenére a kibocsátáshoz viszonyítva nem érte meg munkaigényes termelést a kelet-német országrészbe telepíteni. Így az utóbbi tartományokban igen tökeigényes modernizáció valósult meg. Németország egészét tekintve 2005-2013 között gyakorlatilag nem változott a fajlagos bérköltség. (2005-öt 100-nak véve 2013-ban 100,1-et tesz ki).

Az EU-15-ök átlagában 1990-2000 között 5,3 százalékponttal csökkent a fajlagos reál bérköltség. A nagyméretű EU-gazdaságok közül mindenütt kedvezőbben alakult ez az mutató, mint Németországban. A legkedvezőbb volt a fajlagos bérköltségek alakulása a kibocsátáshoz képest Olaszországban, ahol 14,8 százalékkal mérséklődött a fajlagos reál bérköltség színvonala. Ez egyaránt tükrözi a kedvezően alakuló árfolyam hatását, a termelékenység növekedését, a korábban gyors ütemű nominális bérnövekedés lassulását. Az USA-ban a fajlagos reálbéreköltség-színvonal 2000-ben 1990-hez viszonyítva lényegesen nem változott, Japánban pedig teljesen változatlan maradt.

Az 2010. évi helyzetet értékelve megállapítható, hogy Németországban, az EU-ban (Olaszország kivételével), az USA-ban és Japánban mindenütt alacsonyabb volt a fajlagos reál bérköltség-színvonal, mint 2000-ben. 2005-2013 között viszont Németországban nem változott a fajlagos bérköltség mutatója az időszak egészét tekintve, Franciaországban, Olaszországban és Nagy-Britanniában romlott a helyzet, az USA-ban és Japánban viszont e téren javult a versenyképesség. Az elmúlt 23 évben összességében a kibocsátáshoz képest a bérköltség-ráfordítások mindenütt csökkenő tendenciát mutattak. Ez a tendencia az USA-ban és Japánban nagyobb mérvű volt, mint az EU-ban.

A német külgazdasági pozíciók és a működőtőke-kivitel alakulása

A világgazdasági bekapcsolódás mértékét jól jelzi az export/GDP és az import/GDP arány alakulása. A világgazdasági nyitottság és egyben az összefonódottság alakulása fontos tanulságokkal szolgáló tendenciákat mutat az elmúlt negyedszázadban. Németország (az NSZK) 1990-ben jóval nagyobb mértékű világgazdasági bekapcsolódást mutatott, mint Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország. Az NSZK 1990-ben GDP-jének egyharmadát exportálta, az újraegyesített Németország viszont csak kevesebb mint egynegyedét ; 1995-ben 24,0 százalékát. Ez nagyban tükrözi azt a tényt, hogy a kelet-német tartományok exportjának 94 százaléka szűnt meg, az újraegyesítés után a világpiacon versenyképtelenné válva.

2000-ben az EU-27-ek átlagában az exporthányad a GDP-hez viszonyítva 35,9 százalék, az EU-15-ökben 35,4 százalék, azaz a nyugat-európai és a kibővített EU adata már az ezredfordulón csaknem azonos mértéket mutatott, a kis közép-és kelet-európai országoké azonban lényegesen magasabb. Németország 2000-ben újra GDP-jének egyharmadát (33,4 százalékát) exportálta, így exportorientációja ismét a korábbi szintre emelkedett és jóval meghaladta Franciaországét, Nagy-Britanniáét és Olaszországét. Ez az arány az ezredfordulón az USA-ban és Japánban egyaránt 11,0 százalék volt.

A 2000-2013-as időszakban ugrásszerűen megnőtt Németország exportja és exporthányada is. 2008-ban már GDP-jének majdnem felét (47,3 százalékát) exportálta és a 2008-ig terjedő

időszakban a világ legnagyobb exportőre, messze megelőzve az USA-t. 2009-ben Kína hódította el a vezető exportóri szerepet. Az export/GDP-arány 2008-ra az EU-27-ekben 41,2 százalékra, az EU-15-ökben 40,0 százalékra nőtt. Franciaországban, Nagy-Britanniában és Olaszországban ez az arány 26-30 százalék között mozgott. A 2008-2009. évi válságban az export-lehetőségek beszűkültek és az export értéke is világszerte csökkent. 2009-ben és 2010-ben a GDP exporthányada mindenütt visszaesett. Németország esetében különösen nagymérvű volt a zuhanás ; a 2008-hez képest az exporthányad a GDP-hez viszonyítva közel 7 százalékponttal esett vissza, 40,7 százalékra. Valamennyi vizsgált fejlett országban visszaesést tapasztalunk.(4. táblázat)

2009-ben igen számottevő esemény történt a világkereskedelemben. A világexportban Kína lépett az első helyre az export értékét tekintve, megelőzve Németországot, amely a második helyre szorult, az USA pedig a harmadik helyen áll. Az elmúlt 23 évre visszatekintve 1990-2013 között mindenütt számottevően megnőtt a GDP értékesítésében az export aránya s 2013-ban mindenütt magasabb az exporthányad, mint 1990-ben. A német gazdaság exportorientációja nem csak fennmaradt, de megerősödött. A világexportban való elsőség megtartásához azonban a kínai export előretörése miatt ez sem volt elegendő. 2013-ban Németország megtermelt bruttó hazai termékének több mint felét (50,4 százalékát) exportálta, ami páratlanul magas arány a fejlett országok között. Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország esetében ez az arány jelenleg a 27-32 százalékos sávban mozog. Az USA GDP-jének 13,6, Japán 16,7 százalékát exportálja.

Az import/GDP-arány terén az exporthoz hasonló növekedési tendencia mutatkozott az elmúlt 23 évben. 1990-2010 között Németországban az export aránya a GDP-hez viszonyítva folyamatosan magasabb volt, mint az importé. 2013-ra az utóbbi 44,4 százalékra emelkedett. A hagyományos német export aktívum nem csak visszatért, de túlszárnyalta az újraegyesítés előtt rekordot is, így a külkereskedelmi mérleg és a teljesítménymérleg is rekord többletet mutatott. A GDP-hez mérten az importhányad az USA-ban általában magasabb, mint az exporthányad, Japánban a helyzet fordított.(5. táblázat)

A folyó fizetési mérleg Németországban 1990-ben a nyugat-német tartományok adatai alapján többletet mutatott, ami a GDP 3,7 százalékát érte el. A nagyméretű EU-országok rendre deficitesek voltak. A hiány mértéke Nagy-Britanniában volt a legnagyobb ; a GDP 3,8 százalékát érte el. Az EU-15-ök folyó fizetési mérlegének hiánya 0,7 százalék, az USA-é 1,3 százalék volt, Japán 1,5 százalékos többlettel zárt a GDP-hez viszonyítva. A fejlett országok közül Japán volt az egyetlen, amely az 1990-2013-es időszak egészében végig folyó fizetési mérleg aktívummal zárt.

Németország folyó fizetési mérlege az 1990-es években és 2000-ben is hiányt mutatott, ami a GDP 1,6 százalékát tette ki. 2000-2008 között Németország folyó fizetési mérlege egyre nagyobb aktívummal zárt, amely a növekvő exporttöbblet hatását tükrözte. 2009-ben a fejlett országokban nem csak az export, hanem az import is visszaesett. A válságban a német fizetésimérleg-többlet arányát tekintve mérséklődött, de 2010 után újra rekordmagasságba emelkedett. Az elmúlt években a külkereskedelem aktívuma nyomán évente közel 200 milliárd euró többletbevétel áramlott Németországba. 2013-ban a folyó fizetési mérleg rekord nagyságú aktívummal zárt, a GDP 7,0 százalékát érte el. 2013-ban 1990-hez viszonyítva Németország és az EU-15-ök fizetési mérleg pozíciója kedvezőbbé vált, az USA-é és Nagy-Britanniáé romlott, Franciaországé változatlan. 2013-ban az EU-28-ak és az EU-15-ök is jobb

folyó fizetési mérleg helyzetben vannak, mint az ezredfordulón. Az ezredforduló óta az USA fizetésimérleg-deficitje csökkent, jelenleg 2,6 százalék, Japánban pedig a többlet mérséklődött ; 1,2 százalékra.(6. táblázat)

A külkereskedelmi cserearányok hosszú távú alakulása a nemzetközi versenyképesség és rentabilitás fontos mércéje, mert jelzi a világpiac értékítéletét arról, hogy az összességében fel- vagy leértékeli a nemzeti munkát. Emellett azonban számos tényezőtől függ a cserearányok alakulása. Az exportstruktúra javulása mellett az importárak alakulása, ingadozása nagymértékben befolyásolja, különösen a világpiaci kőolaj és gázáraké az energiaiimportra szoruló országokban. Németországban és Franciaországban a cserearányok 1990-2005 között alig változtak. A cserearányok alakulásából nem vezethetők le a német gazdaság fő folyamatai és megfordítva a német gazdasági fejlődés érdemben nem hatott a cserearányokra. Ennek fő magyarázata azonban az, hogy a különböző változások összhatásának eredője kiegyenlített volt. A 2005-2013-as időszakban a német cserearányok 2 százalékkal romlottak. Ennél valamivel nagyobb a cserearányok romlása az USA esetében, Japán pedig drámai cserearány-romlást szenvedett el ebben az időszakban. A 2005. évi értéket 100-nak véve ez a mutató 2013-ban Németországban 98,0, az USA-ban 97,7, Japánban pedig mindössze 76,1 százalék. Németország a cserearányok javításában a történelemben többször sikeres volt. Mindkét olajárrobbanás hatását magas minőségű exportjának világpiaci árnövekedése révén 1987-re ledolgozta. A német exportstruktúra jelenleg is kedvező, fajlagos értékesülése jó. A cserearányok alakulása korszakunkban jórészt derivátum, döntően az energiahordozók világpiaci áralakulásától függ.

Németország világgazdasági kapcsolatrendszerében a működőtőke-kivitel expanziója igen jelentős szerepet játszott az újraegyesítés óta eltelt időszakban. A német közvetlen befektetések állománya 1990-ben 115,75 milliárd eurót tett ki, az ezredfordulóig több mint ötszörösére, 2011-ig közel tízszeresére ; 1144,03 milliárd euróra nőtt. Ezzel párhuzamos ütemben nőtt az EU-27-ekbe irányuló FDI-export is, 1990-ben és 2011-ben egyaránt 54 százaléka irányult az EU-ba. A kontinensek közül Európa után Amerikában fektetik be a legtöbb német tőkét, tőkeexportjuk 27,3 százalékát. Az Ázsiába irányuló tőke kivitelük az elemzett időszakban értékben húszszorosára nőtt, ezzel Ázsia súlya 9,1 százalékra emelkedett, Afrikáé viszont 1 százalék alatti maradt. 1990-ben a német FDI-export fő célországai az USA, Franciaország és Hollandia voltak. 2011-ben is az USA-ban fektették be a legtöbb német tőkét ; 22,2 százalékot. A második fő célország Nagy-Britannia, 2011-ben a német befektetések 10,2 százalékát vette fel. A célországok sorrendjében a Benelux-államok következnek, Franciaország a 6. helyre került. A Kínába irányuló FDI 1990 óta ugrásszerűen megnőtt ; 83 millió euróról az ezredfordulóra 5,62 milliárdra, 2011-re 38,80 milliárd euróra és a legutóbbi években az expanzió tovább folytatódott. A jelen és a belátható jövő tendenciája, hogy a bruttó hazai termék növekedésénél gyorsabb ütemű a külkereskedelem bővülése, a működőtőke-áramlás pedig az utóbbit is túlszárnyalja. (10. táblázat)

A német gazdaság, gazdaságpolitika és az európai integráció

Németország kezdettől fogva érdekelt volt a nyugat-európai integrációs törekvésekben, ezért azok aktív formálójaként lépett fel. A Bonn-Párizs tengely az EGK megalakulásakor annak fő erővonalát képezte. Az NSZK az integrációban való részvételtől gazdasági expanziós

lehetőségeinek kiszélesedését várta, amelyből sikeresen profitált is és a Közösség legnagyobb ipari exportőrévé vált. Az ország az integrációban a vámunió megteremtése után, már 1968-tól az EK továbbfejlesztésének fő irányaként a gazdasági és valutáris unió mielőbbi létrehozását sürgette. Németország az EK kereskedelempolitikájában is fontos szerepet játszott, ez érthető, ha mérlegeljük a külső partnerek szállítói és felvevői piaci szerepét. Az NSZK a kelet-nyugati kapcsolatokban, az EFTA-országokkal, az ASEAN- és a mediterrán térséggel, a kőolajexportőr országokkal, a Közép- és Dél-Amerikával folytatott kereskedelemben egyaránt az első helyen állt. Az NSZK az EFTA felé való nyitásban is nagy aktivitást mutatott, melynek nyomán egész Nyugat-Európa ipari szabadkereskedelmi övezetté vált, 1994-ben pedig létrejött az Európai Gazdasági Térség. Az integrációs folyamatban Németország mindig a kibővítések és az elmélyítés motorja szerepét töltötte be, de pénzügyi hozzájárulását igyekezett szigorú és ellenőrizhető kritériumokhoz kötni, a terhek nagyságát és a finanszírozás feltételeit tekintve egyaránt. A nemzetek felettség irányába való lépések fő feltételeként több évtizedes távlatban a gazdaságpolitikák irányvonalának harmonizálására törekszik.

Az 1990. évi német újraegyesítés az európai integráció alapvető helyzetét, erőviszonyait, Németország politikai-hatalmi szerepét és integrációs szerepvállalását döntően befolyásolta. Az újraegyesítés növelte Németország súlyát az európai integrációban és a nemzetközi politikában. Az egy főre jutó gazdasági teljesítőképességben azonban nagymértékben romlott az ország pozíciója. A kelet-német tartományok csatlakozása a gazdaság problémáit és finanszírozási terheit növelte, a tőke- és árualap növekvő részét külföldről belföldre irányította át az 1990-es évek elején. Az újraegyesítés után Németország nettó tőkeexportőrből átmenetileg tőkeimportőrré vált és EU-partnereitől nettó erőforrásokat vont el, éppen akkor, amikor azok is megnövekedett deficitfinanszírozási gondokkal küzdöttek, kettős vetületben is: a belföldi állami költségvetési deficitek és az adósságállomány kamatterheinek problémáival, a külgazdaságban pedig a külkereskedelmi mérlegdeficit terheivel. A következőkben Németország Európa-politikájának gazdasági szempontból fontos témaköreit tekintem át az újraegyesítéstől napjainkig.

Az Európai Unió koncepciójának kidolgozásában és elfogadtatásában Németország és Franciaország különböző indítékok és érdekek alapján, de sajátos érdekközösséget létrehozva egymásra találtak. Ennek mélyen gyökerező okai között a politikai befolyás megerősítése, a nemzeti gazdaságpolitikai orientáció érvényesítésének szándéka, az egységes piac remélt haszna éppúgy szerepelt, mint Franciaország részéről az a törekvés, hogy az újraegyesített Németországot minél inkább „lekösse”, beágyazza az integrációba, melyen belül Párizs jobban érvényesítheti politikai céljait.⁴

Az újraegyesített Németország külpolitikai ereje és gazdasági teherbíró képessége között eltérés, sőt erős feszültség keletkezett. Az újraegyesítés előtt az NSZK nemzetközi gazdasági ereje meghaladta politikai befolyását, utána a kép fordított. Németország nemzetközi politikai és integrációs stratégiai súlya, szerepe jelentősen megnőtt, míg a belgazdaságban növekvő tehertételekkel kellett szembenéznie, nem csak a kelet-német tartományok szanálása, hanem az össznémet gazdaság problémái miatt is (iparszerkezeti, versenyképességi problémák kiéleződése, a jóléti rendszer több kulcsterületének finanszírozhatatlansága).

Az európai integrációban az 1992. februári Maastrichti Szerződés mérföldkő volt. Az európai uniós szerződésben, amelynek ratifikálásával 1993. november 1-gyel jött létre az EU,

Németország az elért integrációs eredmények összegzését és jövőbeni restrukturált fejlődés intézményes alapját látta. A korábbi Bonn-Párizs tengely Berlin-Párizs tengelyként továbbra is fennmaradt, de a következő években a gazdasági nehézségek és az eltérő gazdaságpolitikai koncepciók miatt Németország és Franciaország között súrlódások keletkeztek. A gazdasági integráció minden nagy horderejű lépésénél egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Nagy-Britannia érdekeivel, álláspontjával, magatartásával számolni kell, ezért a Berlin-Párizs tengelyt valójában háromszöggé kellene alakítani, London bevonásával. Ez a gazdasági érdekkülönbségek és Nagy-Britannia mélyen gyökerező sajátos érdekei és külön stratégiája miatt nem jött létre. A britek kimaradtak a gazdasági és monetáris unióból is.

Maastricht másik nagy horderejű eredménye a Gazdasági és Monetáris Unióról szóló szerződés volt. Németország és Franciaország közösen dolgozta ki és együtt terjesztette be a GMU tervét, amely a közös valuta bevezetését és az euró-övezet létrehozását tartalmazta. A pénzügyi stabilitásra vonatkozó maastrichti kritériumok a német stabilizációs irányvonalat rögzítették, s a német integrációs politika jelentős sikere volt, hogy Franciaország is elfogadta azt. A közös monetáris politikát túlnyomórészt, mintegy 95 százalékban, a német Szövetségi Bank (*Bundesbank*) szabályrendszere alapján alakították ki és az Európai Központi Bankot (*ECB*) Frankfurt am Main-ba telepítették. Az 1999-ben számlapénzként létrehozott euró 2002-ben 12 országban váltotta fel a nemzeti valutákat. Ennek fő haszonélvezője már negyedszázada Németország.

Az eurózóna napjainkra 17 országra kibővített, átnevezett márkaövezetként működik. A német külkereskedelem azért tud újra évről évre rekordtöbbletet elérni, mert a közös valuta mellett a német gazdaság exportereje és versenyképessége megerősödött. Az euró bevezetése óta nem kell a márka felértékelődésétől és a partner országok valutáinak leértékelődésétől tartani. A rendszeres, a legutóbbi években mintegy évi 200 milliárd eurós német exporttöbblet a partnereknél viszont súlyos hiányként jelenik meg. Jórészt e deficitek hatására a mediterrán országokban aggasztó pénzügyi válság alakult ki, amely ellen nem tudnak árfolyampolitikával védekezni. Az állandósult pénzügyi válság veszélyei miatt kellett kidolgozni az ECB stabilizációs programjait és mentőcsomagjait a 2010-es évek elején.

Az integráció egy másik alapvető folyamatának betetőzése volt, hogy 1993. január 1-vel létrejött az EU egységes belső piaca (*SEM – Single European Market*), a négy szabadság elvének érvényesítésével. Az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a személyek szabad áramlásának megvalósítása sokáig váratott magára, s jelenleg is inkább kvázi egységes belső piacról beszélhetünk. Német szempontból az áruk szabad áramlása kedvező és túlnyomórészt már korábban megvalósult. Az egységes szolgáltatási irányelvet csak 2010-ben sikerült elfogadtatni, tényleges megvalósítása gyakran akadályokba ütközik. (Pl. a nagy repülőtereken szabad landolási lehetőség már alig van a telítettség miatt). A szabad tőkeáramlás az EU-ban 1990-re valósult meg, Görögország, Spanyolország és Portugália kivételével, amelyekben 1994-től érvényesül. A német működőtőke-kivitel 1990-2011 között az EU-országokba megtízszereződött, Ázsiába viszont húszszorosára nőtt. A sikeres EU-piaci szereplés mellett a német külgazdaság és különösen a tőkekivitel globális dimenziója, világgazdasági orientációja megerősödött. A szabad munkaerőmozgás hatásai igen heterogének és korszakonként különbözőek Németországban. A német gazdaság 1960-1972 között igényelte és előmozdította mintegy 2,2 millió vendégmunkás beáramlását, a legtöbbjük Törökországból érkezett. jelenleg több mint 5,5 millió külföldi polgár él Németországban. Németország a

kívánatos kvalifikált munkaerő beáramlását mindig ösztönözte, a nem kívánatosak távoltartása viszont az egységes belső piac létrehozásával megnehezült, sőt nem csak a munkaerő, hanem a személyek szabad áramlása is alanyi joggá vált. Az EU 2004. és 2007. évi keleti kibővítésénél Németország 5+2 éves derogációt kötött ki és alkalmazott a munkaerő-áramlás terén. Az elmúlt években évente mintegy 100 ezer fő külföldi munkavállaló érkezett az országba.

A gazdasági fejlődés kulcskérdései közül a pénzügyi stabilitási és a növekedési probléma egyaránt kiéleződött az 1990-es években és az ezredfordulón, utána pedig a 2008-2009. évi válságban. Németország az EU 1996. évi dublini csúcserkeztetén még csak stabilitási paktumot javasolt, Franciaország azonban kezdeményezte és ragaszkodott hozzá, hogy a megállapodásba bekerüljön a növekedés ösztönzése is, így végül 1997-ben Stabilitási és Növekedési Paktumot fogadtak el. A német stratégia középpontjában a „stabilitással a növekedésért” alapelv áll, ami azt jelenti, hogy csak a pénzügyi stabilitás bázisán lehet egészséges, fenntartható növekedést megalapozni. A valóságban az ezredforduló körül és utána is mindkettővel baj volt, egyiket sem sikerült biztosítani. Németország évekre az EU leglassabban növekvő gazdaságává vált és Franciaországhoz hasonlóan túlzottdeficit-eljárás indult vele szemben is, az államháztartási deficitküszöb túllépése miatt. Németországban ennek fő oka a kelet-német tartományok szanálására fordított mintegy évi 90-100 milliárd euró. Franciaország annak ellenére produkált hasonló, illetve nagyobb deficitet, hogy ilyen terhe nem volt. A 2004 utáni német pénzügyi konszolidációnak és növekedésnek a 2008-2009-es válság vetett véget.⁵

Az 1999. évi berlini csúcserkeztet fontos állomás volt Németország Európa-politikájában. A konferencia fő témái közé tartoztak az EU középtávú pénzügyi tervezése, a tervezett keleti kibővítés feltételei és pénzügyi hatásai. Ezeken kívül egy német javaslat megkísérelte az EU agrárfinanszírozásának reformját. A német javaslat a finanszírozás részbeni renacionalizálását tartalmazta, amelyet a franciák elvetettek. A németek kezdeményezték a regionalizmus felértékelését, támogatták a régiók Európájának megvalósítását. Ezt ismét Franciaország utasította el, a regionális különállás veszélyétől féltve az ország nyelvi és civilizációs egységét. Egyértelmű, hogy ezek az alapvető koncepcionális, stratégiai nézetkülönbségek Németország és Franciaország pozícióinak és érdekeinek mélyreható különbségeit tükrözték.

A német Európa-politika kulcskérdése a közösség kibővítési folyamatához való viszonyulás. Németország aktívan támogatta a Közösség kibővítését 1973-ban, 1981-ben és 1986-ban is. A kibővítéseket igyekezett összekapcsolni az integráció elmélyítésével. Az EU kibővítéseinek sorában a leginkább problémamentes az 1995. évi volt, amikor Ausztria, Finnország és Svédország csatlakozásával fejlett, kis, nettó befizető országok léptek be az Unióba. A német kereskedelmi, gazdasági kapcsolatok szempontjából egyértelműen pozitív, hasznot hozó volt három fontos partnerének csatlakozása.

Az EU keleti kibővítésében összeért a német kettős kötődés, Németország brüsszeli és közép-európai orientációja. Németország kezdettől fogva támogatta Kelet-Közép-Európa reintegrációját az európai gazdasági együttműködési rendszerbe. A rendszerváltás után mintegy két évvel, 1991. decemberében írták alá a Visegrádi országokkal a társulásról szóló Európai Megállapodásokat. Németország a legnagyobb finanszírozóként már 1990-től a

legtöbb hozzájárulást nyújtotta a PHARE-programhoz, majd az ISPA és SAPARD előcsatlakozási alapokhoz.

Az Unió tagállamai közül a Kelet-Közép-Európai térségben Németország a legérdekeltebb és a legérintettebb politikailag és gazdaságilag egyaránt. Ugyanakkor a német politikai és gazdasági kapcsolatrendszerben a nyugat-európai és a transzatlanti kapcsolatok után következik a közép-európai térség. A gazdasági érdekviszonyok alapján a szoros regionális kötődést a politikai szempontok nagymértékben alátámasztották és megerősítették. A rendszerváltás kezdetétől 1989-től mégis mintegy 15 évre volt szükség a kelet-közép-európai országok EU-tagságáig. Ennek okai rendkívül összetettek voltak. A Maastrichti Szerződés előkészítésével és megvalósításával kapcsolatos teendők, az EU intézményi reformjának kérdései, a gazdasági és monetáris unió létrehozása és a Stabilitási és Növekedési Paktum kidolgozása álltak előtérben az európa-politikai prioritási sorrendben.

Az EU keleti kibővítése így hosszú, elhúzódó, többlépcsős folyamattá vált. 2004-ben a Visegrádi országok és Szlovénia, valamint a három balti ország csatlakozott az Európai Unióhoz (Máltával és Ciprussal együtt), 2007-ben Románia és Bulgária, 2013 júliusában Horvátország vált taggá. A Visegrádi országok EU-integrációja egyértelműen a német pozíciókat erősítette az EU-ban. A német piacépítés és gazdasági térnyerés Kelet-Közép-Európában folytatódott és jelentősen megerősödött a 2004 utáni tíz évben. A Visegrádi országok EU-integrációja a német pozíciókat erősítette nem csak a piacokon, hanem azzal is, hogy a Visegrádi országokból származó beszállítások és import révén a német termelés olcsóbbá vált és annak költséghelyzete javult. A korábbi bővítéseknél az új tagok felvételével kapcsolatos német álláspontot korábban mindig politikai szempontok döntötték el. Az 1995-ös és a 2004-es kibővítéseknél viszont a politikai és a gazdasági érdekviszonyok együttesen szerepeltek. Az utóbbi kibővítés kapcsán az elemzésekben felmerült, hogy Kelet-Közép-Európa növelheti az EU-n belüli gazdasági instabilitást és különbségeket. A 2008-2009 utáni gazdasági fejlemények viszont azt mutatják, hogy a pénzügyileg instabil Dél-Európával szemben Kelet-Közép-Európa stabilizálódó, növekedését beindító és az EU-ban felértékelődő régióvá és telephellyé kezd válni.

Németország szerepe az európai pénzügyi válság kezelésében és a stabilizációs programokban

A 2008-ban kezdődött és hatásaiban máig le nem zárult pénzügyi válság nyomán előtérbe került a gazdaságban a reálszféra és a pénzügyi szféra drasztikusan felborult egyensúlyának megteremtése, azaz a belátható időtávban az egyensúlyhiányok csökkentése elkerülhetetlen feladattá vált az Európai Unió egészében, a fizetésimérleg-többlettel rendelkező országokban, így Németországban is. Ez az államháztartás egyensúlyának megteremtésével és fenntartásával kapcsolatos költségvetési intézkedéseket helyezi előtérbe.⁶ A válság legsúlyosabb hosszú távú hatása az országok adósságállományának rendkívüli emelkedése. A költségvetési hiányokat viszont már rövid és középtávon le kell építeni, az adósságszolgálati terhek csökkentése érdekében.

Németország pénzügyi szerepvállalása az Európai Központi Bank által létrehozott pénzügyi stabilizálási alapokban kiemelkedő méretű és jelentőségű. Ezek 800 milliárd eurós nagyságrendje az éves brüsszeli költségvetés sokszorososa. Remélhető viszont, hogy ezeknek a garanciaalapoknak a pénzét jelentős részben nem kell lehívni. A német hozzájárulás a brüsszeli költségvetéshez eltörpül a különböző támogatási programokban való részvételéhez, a pénzügyi mentőcsomagokhoz, a hitelnyújtáshoz és garanciavállaláshoz történő hozzájárulásához képest. Az EU költségvetéséhez való nettó befizetői hozzájárulása 2011-ben 12,14 milliárd euró volt. A Németországból az EU-költségvetésbe történő befizetések 23,77 milliárd eurót tettek ki, az EU-ból Németországba érkező transferek 11,83 milliárd eurót értek el. Ebből az igazgatási kiadásokat levonva (193,4 millió euró) a német befizetési többlet az említett, több mint 12 milliárd eurónyi hozzájárulást jelent.⁷

Az Európai Pénzügyi Stabilitási Eszközt (*EFSF – European Financial Stability Facility*) 2010 júniusában német-francia közös koncepció nyomán hozták létre. Az EFSF fő célját abban határozták meg, hogy „az egész euró valutaövezet pénzügyi stabilitását biztosítsa”. Ez az alap tulajdonképpen védőernyő funkciót hivatott betölteni. Az euró-övezeti országok 780 milliárd eurós garanciaalapot hoztak létre, amely 440 milliárd eurós hitelezési kapacitással rendelkezik. Az EFSF létrehozásához Németországban egy ún. Stabilizációs Mechanizmus-törvényt (*Stabilisierungsmechanismusgesetz*) kellett elfogadni, amely ellen keresetet nyújtottak be a német Alkotmánybírósághoz, abból a célból, hogy az EU ne válhasson „garancia- és transzferközösséggé”. Az Alkotmánybíróság úgy döntött, hogy a garanciavállalás mérete nem lépte túl azt a határt, amelynek nyomán a Szövetségi Gyűlésnek az államháztartással kapcsolatos döntési jogköre csorbult volna. Ugyanakkor leszögezte, hogy minden további mentőcsomaghoz a Szövetségi Gyűlés költségvetési bizottságának hozzájárulása szükséges.

Az EFSF a tőkepiacon vehet fel hiteleket, amelyekre az euró-övezeti tagországok kvótájuk arányában garanciát vállalnak.⁸ A tagországok kvótája 50 százalékban a népesség számával, 50 százalékban GDP-jükkel arányos. Németország részesedése 28 százalék, ami 123,2 milliárd eurót jelent. Feltétlenül szükséges helyzetben a Szövetségi Gyűlés költségvetési bizottságának jóváhagyásával a Németország által garantált összeg 20 százalékkal növelhető ; 148 milliárd euróra. A német-francia javaslat nyomán elfogadott konstrukció szerint a felvett hitelekre nem csak teljes összeggel, hanem 120 százalékosan garanciát nyújtanak. Ez azt jelenti, hogy a résztvevők kvótájuk felett szükség esetén még 20 százalékos többletgaranciát vállalnak. Ennek a túlbiztosított konstrukciónak köszönhetően a nemzetközi hitelminősítőktől az EFSF a legjobb, AAA minősítést kapta.

A Hatos csomagot (*Sixpack*) Németország kiemelten szorgalmazta és az EU döntéselőkészítő szakértői (köztük nagy számban és aktivitással a németek) konkrét mutatórendszerrel állítottak össze a mérhetőség érdekében. A Hatos csomag négy fő intézkedése a Stabilitási és Növekedési Paktum reformjára vonatkozik, kettő pedig a jelzőrendszer kialakítására és alkalmazására, valamint a korrekciós mechanizmusra.⁹

Az Euró-plusz Egyezmény a versenyképesség növelésére irányuló csomag, amely kiegészíti az Európai Szemesztert és a Hatos-csomagot. Az Európai Szemeszter a nemzeti államháztartások tervezését és az Európai Stabilitási Mechanizmust jelenti. Az utóbbiakat az EU-Bizottság és a Parlament is jóváhagyták, így az Európa-jog részévé váltak.¹⁰ Az Euró-plusz viszont csak a résztvevők együttes működésén alapul, nem része a közösségi jognak. Ez

az egyezmény gazdaságpolitikai koordinációt irányoz elő. A német kormány az új egyezményt a gazdaságpolitikai koordináció új minőségét biztosító egyezményként értékelte.

Az Európai Fiskális Paktum (*EFP – European Fiscal Pact*) teljes hivatalos neve és célja szerint a „Gazdasági és Monetáris Unió stabilizálására, koordinációjára és szabályozására” irányuló egyezmény. A fiskális stabilitás megteremtése, az államadósság leszorításának stratégiája és a fiskális politika koordinációjának terén történő előrehaladás állnak a paktum középpontjában. A szerződést tartalmáról 2011 decemberében egyezett meg 25 ország, az aláírásra 2012 márciusában került sor. Nagy-Britannia és Csehország nem csatlakozott az egyezményhez. Az egyezmény létrehozásában ezúttal is kezdeményező volt Németország és annak kidolgozásában is mértékadó szerepet játszott. A franciákkal való egyeztetések során sikerült közös álláspontot kialakítani, Nagy-Britannia viszont az egyezmény tartalmát nem tudta elfogadni. A paktum lényegét az államadósság hatékony kezelésére irányuló intézkedések alkotják.¹¹

Az Európai Stabilitási Mechanizmus (*ESM – European Stability Mechanism*) 2012 szeptemberében lépett érvénybe az euró-védőernyő részeként. 2013 nyaráig az EFSF-fel párhuzamosan működött, utána felváltotta azt. A GMU-val kapcsolatos költségvetési felelősségvállalásban a GMU stabilitásáról, kooperációjáról és szabályozásáról szóló szerződés és az ESM kiegészítik egymást. Az előbbi a hosszú távú célokat szolgálja, az utóbbi pedig a pénzügyi stabilizációt elősegítő finanszírozási támogatás eszköze, a gazdaságpolitikai feltételek, előírások betartásáért cserébe (ESM-Szerződés, 13. cikkely). Az ESM leglényegesebb eszközei a hitelek és a hitelgarancia-vállalások. Az ESM-Szerződést 2012 februárjában írták alá Brüsszelben és Észtország kivételével ratifikálták. Franciaországban mindkét parlamenti kamara már 2012 februárjában megszavazta, Németország viszont csak 2012 szeptemberében, a német Alkotmánybíróság pozitív döntése és az euró-övezeti országok pénzügyminisztereinek a német Alkotmánybíróság által kívánt nyilatkozatának aláírása után. A német igény az EU-szerződés „*No bailout*” – klauzulájának megerősítésére vonatkozott, amelyik tiltja az EU és tagállamainak felelősségvállalását más tagországok pénzügyi kötelezettségeiért. Az ESM jegyzett tőkéje 700 milliárd euró, de ezt szükség esetén korlátlanul emelni lehet. Németország a jegyzett tőkéhez 190,02 milliárd euróval járul hozzá, ami 27,15 százalékos részesedést jelent. Németország számára különösen problematikus az ESM-szerződés 25. cikkelye, amely szerint, ha egy ország befizetőként kiesik, mert maga is segítségre szorul, akkor a kieső ország részesedését az ESM-ben résztvevő többi országnak kell átvenni és a hiányzó tőkét befizetni, illetve garantálni.¹²

A németek jogos aggodalommal követik, hogy az Európai Központi Bank elkezdte a veszélyeztetett euró-övezeti országok államkötvényeinek megvásárlását. Ezzel az ECB gyökeresen szakított azzal a korábbi, saját statútumában rögzített alapszabállyal, hogy nem vásárolhat a tagországok államkötvényeiből. Az ECB statútuma pontosan az ilyen kötvények közvetlen vásárlását tiltotta meg. Az új helyzetet azzal legitimálták, hogy az államkötvények vétele most sem a kibocsátó országtól közvetlenül történik, hanem közvetítéssel az ún. másodlagos kötvénypiacon (*outright monetary transactions*).

Németországban a pénzügyi stabilizáció érdekében az állam nettó eladósodásának korlátozását törvénybe iktatták, plafonját 2011-től rögzítették. Az adórendszer további reformjának alapelveül tűzték ki a teljesítmény-növekedés ösztönzését. 2011-től a német költségvetést konszolidációs pályára állították, melynek nyomán 2013-ban nulla szaldós,

teljesen kiegyenlített költségvetést értek el, amire 1970 óta nem volt példa. Az államadósság arányának leépítése az éves költségvetés rendbetételénél hosszabb távú és sokáig sok áldozatot igénylő feladat.

A költségvetési és adósságkezelési célok megvalósítása lényegében teljesen leköti Németország pénzügyi erejét. A teljesítéshez a német államháztartás bevételi és kiadási oldalának tételeit egyaránt tartani kell, így nem marad pótlólagos német pénzügyi erőforrás az EU-integráció finanszírozásának növelésére. Németország fenntartja legfőbb finanszírozói szerepét az eddigi nagyságrendben, de a támogatások bővítésére nincs további mozgástér, amellyel az EU fejlődése, belső finanszírozása és a nemzetközi kapcsolatrendszer szempontjából - mint alapvető tényel, – feltétlenül számolni kell.

Az Európai Uniónak a 2014-2020-as időszakra vonatkozó költségvetési keretét az Európai Bizottság 2013 novemberében fogadta el. Az EU-költségvetés erre az időszakra 960 milliárd eurót ; a tagállamok összesített bruttó nemzeti jövedelmének kerekén 1 százalékát irányozza elő. A kifizetési tervben 908,4 milliárd euró szerepel. Ebből a fejlesztéspolitika szempontjából a fenntartható növekedésre, a foglalkoztatásra és a versenyképesség javítására irányuló kiadások a legfontosabbak. Ezeket áttekintve azt láthatjuk, hogy a növekedési és foglalkoztatási célra eddig az EU-költségvetés 9,2 százalékát fordították, a következő, 2014-2020-as időszakban, a versenyképességi céllal kiegészítve, a költségvetés 13,1 százalékát szánják, ami 125,6 milliárd eurót jelent. A fejlesztéspolitika szempontjából az oktatás-képzés és a nemzetközi szakképzési és csereprogramokra szánt összeg a jelenlegihez képest 40 százalékkal nő.¹³

Németország a brüsszeli költségvetés és az európai pénzügyi stabilizációs programok fő finanszírozója. Ugyanakkor tőkeerejét a belső stabilitás biztosítása nagymértékben leköti, ezért további pénzügyi transferek helyett nemzetközi partnereinek saját stabilitásorientált gazdaságpolitikája átvételét, követését ajánlja és az EU pénzügyi fórumain a fegyelmezett, szabálykövető stratégiát szorgalmazza. Az EU-ban nem a fizető, hanem a monetáris vezető szerep megerősítésére törekszik (transzferunió helyett stabilitásorientáció).

A Kelet-Közép-Európa gazdasági helyzete és partneri szerepe

Közép-Európát földrajzilag, geopolitikailag és gazdasági összekapcsolódás szerint különbözőképpen határozzák meg. Földrajzilag Közép-Európát Németország, Svájc, Liechtenstein, Ausztria, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország és Szlovénia alkotja. Közép-Európa földrajzilag definiált területe 1 036 052 km², népessége 2013-ban meghaladta a 165 millió főt, amely 1990 óta mintegy 7 millióval növekedett, döntően a bevándorlás révén. A gazdasági összefonódás és a kapcsolatrendszer iránya alapján Németország, Ausztria, a négy Visegrádi ország és Szlovénia alkotják Közép-Európát.

Közép-Európa helyzetét a rendszerváltásig hármass dezintegráció határozta meg: 1. a kelet-nyugati szétszakítottság, Kelet-Közép-Európa leszakadása a nyugat-európai fejlődési folyamatoktól, 2. a régió belüli dezintegráció, a kis KGST-gazdaságokat a Szovjetunió sugaras szerkezetben, bilaterálisan kapcsolta magához, 3. a belgazdaságot nagymértékben

elszakították a külgazdaságtól, az állam külkereskedelmi monopóliuma, az állami szakosított külkereskedelmi vállalatok, a devizamonopólium és a kötött devizagazdálkodás révén. A negyedszázada végbement közép-európai rendszerváltás, a vasfüggöny lebontása és a német újraegyesítés egyszerre nyitotta meg a reintegráció és Közép-Európa regionális összekapcsolódásának fontos, nehéz és hosszú útját.

A rendszerváltások és a német újraegyesítés nyomán mind a kelet-közép-európai országok külgazdasági kapcsolatrendszere, külkereskedelmük iránya és szerkezete, mind Németországnak e térség országaival fenntartott kereskedelmi, gazdasági együttműködési és tőkebefektetési kapcsolatrendszere gyökeresen megváltozott.¹⁴ A német gazdasági és valutaunió létrejötte 1990. júliusában és a Visegrádi országok külkereskedelmi reorientációja alapjaiban változtatta meg Németország és a térség közötti gazdasági kapcsolatok egész feltételrendszerét. A kelet-német tartományok és a kelet-közép-európai országok közötti korábbi kereskedelem gyakorlatilag összeomlott, a strukturális egymáshoz kapcsolódást biztosító hosszúlejáratú kooperációs és szakosodási szerződések érvényüket veszítették és megszűnt a volt KGST-országokbeli munkaerő foglalkoztatása a kelet-német tartományokban. A kelet-német tartományok és a kelet-közép-európai országok közötti kereskedelem és kooperáció rendkívüli méretű hanyatlása a korábbi szállítói kapcsolatok közel teljes dezorganizálódásával járt. A korábbi kelet-német export 94 százaléka szűnt meg. A kelet-német gazdaság, főként az ipari termelés visszaesése, az ipar megmaradt részének tulajdonos-, termelési szerkezet- és piacváltása nem hagyott teret a korábban kialakult munkamegosztási, együttműködési irányok fenntartásának, még gyökeresen átalakított formában sem.

A német és a kelet-közép-európai költségsszínvonal, főleg bérköltségsszínvonal-különbség létrejötte ellene hatott a korábbi kelet-német-visegrádi kooperációk folytatásának, de növelte a nyugat-német vállalatok érdekeltségét a kelet-közép-európai cégekkel folytatott bér munka és beszállítói kapcsolatokban. A német vállalatok így tartósan megalapozták exportjuk növelését a Visegrádi országok piacaira és a térségből származó import illetve beszállítások révén saját termelési input-jukat olcsóbbá téve javították és javítják jelenleg is fajlagos költségsszínvonalukat, így növelve versenyképességüket.

A közép-európai térség jelentős gazdasági, politikai, regionális tényezőt képvisel Európában. A 82,1 milliós népességű Németország bruttó hazai terméke 2013-ban 2737 milliárd eurót ért el. A négy Visegrádi ország és Szlovénia együttes népessége 66,4 millió fő, az öt ország összesen 738 milliárd euró GDP-t állít elő. Az egy főre jutó GDP jelentős különbséget mutat a térség országaiban, Szlovéniában jelenleg 17 169 eurót ér el, Magyarországon 9 775 euró. A fogyasztói árak emelkedése a kelet-közép-európai térségben lelassult, Magyarországon 2014 elején nem volt infláció. A termelékenység a bérek színvonalához képest magas. Az államháztartás deficitje a 2010-es évtized elején Magyarország kivételével meghaladta a maastrichti 3 százalékos küszöbértéket, Magyarországon viszont 2011 óta folyamatosan alatta van. A GDP-hez viszonyított államadósság a Visegrádi országokban Magyarország kivételével jelentősen 60 százalék alatt van, sőt Csehországban 50 százalék körüli. Magyarország adósságállománya viszonylag magas (minimálisan 80 százalék alatti), de finanszírozható és az ország lényeges erőfeszítéseket tesz ennek csökkentésére.¹⁵

A maastrichti stabilitási kritériumok betartása terén a Visegrádi országok teljesítménye hosszútávon javuló tendenciát mutat és a pénzügyi stabilitás tekintetében kedvezőbb a helyzetük a nyugat-európai országok, illetve az euró-övezet átlagánál. Magyarország adósságállományának 80 százalékos körüli mértéke jóval alacsonyabb az EU-28-ak 2013. évi 89,8 százalékos átlagánál. (Összehasonlításképpen: Franciaország adósságállománya az éves GDP-jének 93,5 százaléka, Nagy-Britanniáé 94,3 százalékos, Olaszorszáé 133,0 százalékos).

Az 1990-2013-as időszakban a Visegrádi térségben a termelés, a piacok és a külkereskedelem szerkezete döntően átalakult, amelyből ezek az országok és Németország is jelentősen profitáltak. Az említett 23 évben az integráció és a regionális fejlődés nyomán a kereskedelemteremtő hatások sokkal nagyobbak voltak, mint azt korábban előre jelezték.

A régió felértékelődéséhez fenntartható, jó struktúrában megvalósuló, megalapozott és finanszírozható fejlődésre van szükség. A humán erőforrás képzésének fejlesztése és hasznosításának javítása Kelet-Közép-Európában kulcsfontosságú a felzárkózás tartós tendenciájának megalapozásában. A felsőoktatásban résztvevők száma 1990 óta egész Közép-Európában számottevően megnőtt. 2010-ben Németországban 2,56 millió fő tanult a felsőoktatásban, a Visegrádi térségben összesen 3,21 millióan. Az egyetemi-főiskolai diákok száma Lengyelországban 2,15 millió, Csehországban 437 ezer, és Szlovákiában 235 ezer, Magyarországon 389 ezer fő volt. A képzés mennyiségi kiterjesztése mellett elsősorban annak minőségét kell fejleszteni és szerkezetét az igényekhez igazítani annak érdekében, hogy a munkaerő-potenciál értéke növekedjen.¹⁶

A Visegrádi országok egymással és Németországgal való együttműködésének szükségességét a történelmi egymásra utaltság indokolja. A rendszerváltás után Kelet-Közép-Európában a nemzetgazdaságok újjászervezése és szanálása voltak a fő feladatok, egyúttal az EU-csatlakozás feltételeinek megteremtése került napirendre. 2004 után az EU-tagság pozitív hozadékának elérése, kiaknázása vált kulcsfeladattá, majd a 2008-2009-es válság negatív hatásainak tompítása, utána a kilábalás és a regenerálódás került a középpontba.

Az EU-tagság és a német kapcsolatok lakossági megítélése társadalompszichikai szempontból érdekes. Egy nemzetközi felmérés szerint a kelet-közép-európai térségben a lengyel és a szlovák lakosság abszolút többsége igenli az európai uniós tagságot, Magyarországon és Csehországban ez az arány a 43-47 százalékos sávban van. Németország újraegyesítését és egységét valamennyi Visegrádi ország lakossága kiemelkedő mértékben támogatja, a leginkább a lengyelek és a magyarok. A Visegrádi országokra vonatkozó nemzetközi felmérés szerint az EU-tagságot Lengyelországban a lakosság 59,6 százaléka tartja jónak, Csehországban 42,6, Magyarországon 47,0, Szlovákiában 52,7 százaléka ítéli pozitívnak. Pozitív a német újraegyesítéshez történő viszonyulás is. Közel negyedszázad távlatából a német egységet a lengyelek 78,1 százaléka, a csehek 67,9 százaléka, a szlovákok 62,0 százaléka, a magyarok 71,0 százaléka tartja jónak.¹⁷

A rendszerváltás után 25 évvel a helyzetkép azt mutatja, hogy a fejlődés pozitív vonásai (kereskedelembővülés, technológiai korszerűsödés, új beruházások) ellenére Közép-Európa keleti fele még mindig nem zárkózott fel a remélt és tervezett mértékben a nyugati részhez ; Németországhoz és Ausztriához, sőt a heterogenitás mellett a divergencia is fennmaradt. Megmaradtak és néhány területen nőttek is a közép-európai régió két része közötti és a Visegrádi térségen belüli különbségek. A termékek és szolgáltatások árszínvonala Kelet-Közép-Európában viszonylag gyorsan felzárkózott az EU nyugati feléhez, különösen a

kereskedelemben kerülő áruk (*tradeable goods*) esetében, a bérszínvonal ennél sokkal kevésbé. A bérek aránya a megtermelt GDP-hez képest több időszakban csökkent. A Visegrádi országokban a termelékenységi színvonal jóval inkább megközelíti a fejlett EU-országok átlagát, mint a bérszínvonal. Ezek érzékelése jelentős frusztráció forrása és részben a kivándorlás oka a térségben.

Számos szűk keresztmetszet fennmaradt a Visegrádi országokban, az infrastruktúra lemaradása különösen szembeűnő és negatív hatású. Néhány területen, az informatika és a mobil kommunikáció területén ugyanakkor látványos fejlődés ment végbe. A közlekedés állapota viszont aggasztó, a Visegrádi országok összeköttetése egymással nemcsak nem javult, hanem romlott. A térségen belüli nemzetközi repülőjáratok több vonalon leűpültek, illetve megszűntek, a térség több fontos nagyvárosa a szomszédos országok fővárosaiból vasúton átszállás nélkül elérhetetlen. Nem épűlt ki az észak-déli összeköttetés tengelye sem vasúton, sem közúton. Ezeknek az akadályoknak a fokozatos leűpítése, majd megszüntetése az egymás közötti és a német-kelet-közép-európai kapcsolatok fejlődésének is jelentős impulzust nyűjthatna. E fejlesztésben fontos partneri szerepe lehetne Németországnak, az infrastruktúra-fejlesztésben nagy tapasztalatokkal rendelkező német cégek értékes megrendelésekhez juthatnának megfelelő finanszírozási konstrukcióban, a német technológia-export is tovább növekedhetne. Az infrastruktúra-fejlesztés a Visegrádi országokban a gazdaságfejlesztés, beruházás-vonzás és a munkavállalás földrajzi rádiusza kiterjesztésének fontos eszköze a következő években.

Németország külkereskedelme a kelet-közép-európai országokkal

Németország külkereskedelme a kelet-közép-európai országokkal igen dinamikusán nűtt az 1990-es években, majd kissé nagyobb ingadozásokkal és differenciáltabban az ezredforduló után is. Mind a négy Visegrádi ország fő export-erűfeszítéseit a német piacra koncentráltta. Ezek az erűfeszítések átmenetileg olyan sikeresek voltak, hogy a lengyel és a magyar, majd később a cseh térnyerés volt a legnagyobb – a kínai mellett, - a német importban. Az EU-val kiűpűlő kapcsolatokban a Németországba történű kivitel növelése vált a Visegrádi országok exportjának fő irányává.

1993-2013 között a német export Kelet-Közép-Európába közel négyszeresére nűtt ; 2013-ra 130,6 milliárd euróra. A térségből származó német import ugyanebben az időszakban még gyorsabban nűtt, mint az export ; 5,5-szűrűsére bűvűlt (142,1 milliárd euróra). Kelet-Közép-Európa súlya a német összexportban az 1990-es évek elején 9 százalék körül mozgott, 2013-ra 11,9 százalékra nűtt.

A közép-európai térség egészét tekintve (Ausztriával együtt), az ide irányuló német exportban 1993-ban a Visegrádi országok és Szlovénia aránya alig haladta meg a 40 százalékot, míg Ausztriáé közel 60 százalékot tett ki. 2013-ra az arány megfordult. A Visegrádi országok súlya a német importban 57 százalékra nűtt, Ausztriáé 43 százalékra mérséklűdűtt. Ez azt jelenti, hogy Közép-Európán belül jelentűsen felértékelűdűtt a Visegrádi térség súlya és szerepe a német külkereskedelemben.(8. táblázat)

Az 1993-2013-as időszakban Németország exportja a Visegrádi térségen belül Szlovákiaiba nűtt a leggyorsabban ; közel 15-szűrűsére, Lengyelországba 8,5-szűrűsére, Csehországba 7,3-szűrosára, Magyarországra 6,6-szűrosára. Németország fő külkereskedelmi partnereinek

sorában az exportban Lengyelország a 10., Csehország a 12., Magyarország a 17. helyen szerepel. A német importban Lengyelország a 11., Csehország a 12., Magyarország a 16., Szlovákia a 18. helyet foglalja el.(9. táblázat)

Az EU-csatlakozás nyomán és hatására a Visegrádi országok közül Magyarországon, Lengyelországban és Csehországban is gyorsult a Németországba irányuló export növekedési üteme. A Németországból származó import Magyarországon és Lengyelországban is gyorsult és gyorsabban nőtt az exportnál. Csehországban az import növekedési üteme gyorsult, de kevésbé, mint az export. A legutóbbi években ; 2012-2013-ban kedvezően alakult Németország külkereskedelme a közép-európai országokkal. Az export és az import is dinamikus fejlődött. A Visegrádi országok és Szlovénia szempontjából különösen kedvező fejlemény, hogy 2013-ban Lengyelország kivételével valamennyi ország exporttöbbletet ért el Németországgal folytatott kereskedelmében. A kelet-közép-európai országok jelentős exporttöbblete nagyrészt a betelepült külföldi működőtőke-beruházások hatásának köszönhető. 2012-ben Lengyelország és Csehország teljesítménymérlege negatív volt, Magyarorszáé, Szlovákiáé és Szlovéniáé viszont pozitív. A Visegrádi országok és Szlovénia termelési telephelyként is - és a válság után ismét növekvő fogyasztással - felvevőpiacként is hozzájárulnak a német gazdaság megélénküléséhez.

Kelet-Közép-Európa helye a német működőtőke-beruházásokban

Kelet-Közép-Európa a német FDI-export fontos célterülete. Németország a világ negyedik legnagyobb működőtőke-exportőre az USA, Nagy-Britannia és Svájc után. 1990-ben az összes német FDI állománya világszerte 115,79 milliárd eurót tett ki, 2011-ig közel tízszeresére nőtt ; 1144,03 milliárdra. Jelenleg kb. 33 ezer német vállalat működik világszerte, amelyek 6,2 millió munkavállalót foglalkoztatnak és mintegy 2300 milliárd euró forgalmat bonyolítanak le.

A rendszerváltás előtt alig volt működő tőke Kelet-Közép-Európában. Negyedszázaddal ezelőtt csak Magyarországon és Lengyelországban volt német FDI, 1990-ben 136 millió euró Magyarországon és 13 millió euró Lengyelországban. Az ezredfordulón már 23,93 milliárd euró német tőkeállomány volt a Visegrádi térségben és Szlovéniában, ami 2011-re 72,98 milliárd euróra nőtt. A német tőkeállomány nagyságát tekintve 2000-ben még Lengyelország állt az élen, 2005-től Csehország vált a fő célterületté. Jelenleg a kelet-közép-európai régióban befektetett német tőke 33 százaléka Csehországban, 30 százaléka Lengyelországban, 24 százaléka Magyarországon, 12 százaléka Szlovákiában és kevesebb, mint 2 százaléka Szlovéniában található. (11. táblázat) Az összes német külföldi működőtőke-beruházások több mint 6 százalékát ebben a térségben valósították meg. Más dimenzióban nézve, a tíz közép- és kelet-európai országban beruházott német FDI 75 százalékát Csehországban, Lengyelországban és Magyarországon fektették be.

Ágazati megoszlását tekintve a Visegrádi országokban befektetett német tőke egynegyedét az iparban ruházták be, kb. kétharmadát a szolgáltató szektorban és a kereskedelemben. Az iparban a közúti járműgyártás, a telekommunikáció, a gépgyártás, az elektronika és a vegyipar szerepe kiemelkedő. A német beruházások makrogazdasági pozitív hatásain kívül rendkívül fontosak a vállalati termékszerkezet megújításához nyújtott ösztönzés, a technológiai innováció és az üzemszervezés korszerűsítése. A járműgyártásban a Visegrádi országok a

német külföldi tőkebefektetések vonzó célterületét jelentik. Német vállalatok ebben az ágazatban világszerte több mint 82 milliárd eurót fektettek be, ennek egynegyedét ; több mint 20 milliárd eurót a Visegrádi országokban ruházták be. A német járműgyártók külföldi befektetéseiben Magyarország a negyedik helyen áll, Svédország, Kína és az USA mögött. Jelentős német külföldi tőke van ebben az ágazatban Csehországban, Lengyelországban és Szlovákiában is, amelyek a világ 20 legnagyobb személygépkocsi-alkatrész exportőrei között szerepelnek. A magyarországi gépkocsigyártás fellendülése elsősorban az Audi és a Mercedes beruházásainak köszönhetően folytatódik.

A működőtőke-beruházások a Visegrádi országokban a termelési potenciál döntő fontosságú elemévé váltak. A beruházott FDI-állomány a bruttó hazai termékhez viszonyítva Magyarországon a legnagyobb, a GDP több mint 80 százalékát teszi ki, Csehországban majdnem 70 százalékot ér el, Szlovákiában 60 százalék feletti, Lengyelországban megközelíti az 50 százalékot.

A német vállalatok a Visegrádi országokban magas termelékenyséű és nagy hozzáadott értékű, de kevésbé foglalkoztatás-intenzív termelést valósítanak meg. Ennek a műszaki színvonalra, a termelési kultúrára, a munkatermelékenységre és szervezésre gyakorolt hatása rendkívül pozitív. A német tőke hozzájárul a munkahelyteremtéshez is, de csak fajlagosan kisebb mértékben, elsősorban magasan kvalifikált munkaerő iránt támaszt igényt. 2013-ban a Magyarországon befektetett összes FDI-állomány mintegy 80 milliárd eurót tett ki, ennek mintegy egynegyedét német vállalatok ruházták be. Kb. 7500 német vállalat jelenleg mintegy 300 ezer főt foglalkoztat Magyarországon.¹⁸ A telephely megválasztásánál a bérköltségek és járulékok alakulása, különösen a fajlagos bérköltség fontos, de nem döntő tényező. A legfontosabbnak a német cégek a jó gazdasági környezetet, a humán erőforrás minőségét, a piac növekedési dinamikáját, az infrastruktúra állapotát és a szolid, megbízható, kiszámítható gazdaságpolitikát tartják. Az órabérek alakulása mégis érdekes, mert könnyen összehasonlítható tényező. 2012-ben az átlag órabér Csehországban 10,7 eurót, Szlovákiában 8,6, Magyarországon 7,9, Lengyelországban 7,2 eurót ért el. Ezzel szemben Németországban az órabér 31,0 eurót, Svédországban 41,9, Belgiumban 40,4, Franciaországban 34,9 eurót tett ki. A gazdasági fejlettség egyik legfontosabb mutatója a munkatermelékenység, amely különbözőképpen határozható meg. Ezt a mutatót számíthatjuk az egy főre jutó termelési kibocsátás alapján. Ha az EU-27-es átlagát 100-nak vesszük, akkor 2012-ben Németország 106,7 százalék, Lengyelország 68,9, Csehország 74,9, Szlovákia 80,2, Magyarország 71,2, Szlovénia 80,6 százalékot ért el (vásárlóerő-paritáson számítva). Ha az egy munkaóra vetített termelékenységet tekintjük, akkor Németország előnye még sokkal nagyobb, mivel ebben mérve Németország 125,2 százalékot, Lengyelország 55,7, Csehország 67,5, Szlovákia 73,9, Magyarország 59,5, Szlovénia 80,8 százalékot produkált.¹⁹ A beruházók számára a legfontosabb motiváció, döntési kritérium az adózás után elérhető nettó profitráta, euróban számítva. Ez az EU-15-ökben a feldolgozóiparban 2-2,5 százalék körül mozog, Magyarországon a sikeres német cégek esetében ennek 3,5-4-szerese. A fajlagos termelési költségekhez viszonyítva magas és növekvő termelékenység, ha párosul a humán-potenciál erősítésével tartósan vonzó telephellyé teszi Kelet-Közép-Európát. Az elérhető magasabb profitráta miatt a német cégek a felmérésekben egyértelműen úgy nyilatkoznak, hogy ha újra telephelyet kellene választaniuk, ismét a kelet-közép-európai országokat választanák.

Az elmúlt negyedszázad mérlege

A német gazdaság fejlődése az elmúlt negyedszázadban összetett képet mutat. A kiválasztott és elemzett tényezők terén eltérően alakultak a német pozíciók és részben a fejlődési trendek is eltérők, így nem összegezhetőek egyirányú vektorba. Németország a világ harmadik legnagyobb gazdasága az USA és Japán mögött, Európában pedig a legnagyobb. A világexportban 2008-ig az első helyen állt, 2009-ben ezt a helyet Kína foglalta el, Németország a második helyre szorult. Az 1990-2013-as időszak egészére rányomta bélyegét az újraegyesítés feladatrendszere. 20 évvel ezelőtt, július 1-én a gazdasági és valutauniót, október 3-án pedig a politikai uniót gyorsan megvalósították, a 41 éves (illetve a II. világháború után 45 éves) kettéosztottság hatásai azonban politikai, gazdasági, strukturális, morális, mentális, társadalompszichikai, képzettségi, innováció-befogadási, alkalmazkodási, vezetési téren, kulturális-civilizációs területen, sőt nyelvi kifejezési síkon is hosszú időre jelentős mértékben fennmaradtak. A belső migráció is folytatódott, s másfél milliós nagyságrendet ért el. A sokkal nagyobb mérvű kelet-nyugati irányú migráció mellett egy fordított irányú is végbement, a nyugati országrészből köztisztviselők, hivatalnokok, vállalati szakemberek, főleg menedzserek és banki vezetők beáramlása. Németország egész fejlődésére rányomták bélyegüket a nyugati és keleti országrész közti különbségek kezelésének, finanszírozásának, csökkentésének feladatai. A keleti országrész támogatása évente 90-100 milliárd eurónyi összeget, azaz a német GDP 4-5 százalékát igényelte.²⁰ Ez 1990-2013 között összesen több mint 2000 milliárd eurót tett ki.

A német gazdaság legfőbb erősségei az 1990-2013-as időszakban az igen alacsony infláció, a gép-és berendezésberuházások jelentős mérete és aránya, valamint a magas megtakarítási ráta voltak. Az újraegyesítés előtti német exporttöbblet az újraegyesítés után átmenetileg csökkent, majd nemcsak újratermelték, de az aktívum újabb rekord magasságba emelkedett. Németország tartósan a világ legnagyobb áruexportőre volt, mígnem 2009-ben Kínáé lett az elsőség. A hatalmas exporttöbblet nyomán a német folyó fizetési mérleg is rendszeres, nagyarányú többlettel zárt.

Az államháztartás deficitjének mértékére éppen Németország és Franciaország javasolta a maastrichti küszöbértéket (a GDP-hez viszonyítva 3 százalékot), de nemsokára kiderült, hogy egyikük sem tudja betartani azt. Németország a központi költségvetés deficitjét 2007-re sikeresen minimálisra csökkentette, de a válság nyomán újra felszökött. 2013-ra sikerült teljesen kiegyenlített állami költségvetést elérni. Fontos tényező, hogy Németországban magas a megtakarítási ráta, Németország nem szorul külső hitelforrásokra.

Németország az elmúlt közel negyedszázadban (is) szolid, sőt szigorú monetáris politikát folytatott. 1998-tól ez az akkor megalapított Európai Központi Bank (*ECB*) keretében valósul meg, amelynek monetáris politikájában a Bundesbank monetáris politikai irányelvei pregnánsan tükröződnek. Az euró bevezetése pozitívan hatott a német gazdaságra, különösen az export szektorra, amelynek az euró-övezetben nem kell a versenytársak valutáinak leértékelésétől tartani, hiszen megszűntek a nemzeti valuták. Közös a pénz, közös a piac, de a gazdaságpolitikai feltételrendszerek, s főleg a gazdaságpolitikák iránya, jellege eltérő. A térnyerést vagy tévesztést nagymértékben a gazdaságpolitikák minősége és konzisztens alkalmazása dönti el.

A 2008-2009-es válság több területen igen súlyos hatásokkal járt Németországban is. A gazdasági visszaesés mértéke reál értékben igen nagy volt (több mint 5 százalék), sőt nominálisan is csökkent a GDP. Az államháztartás bevételeinek aránya csökkent, kiadásai megnöttek, a deficit mértéke is megugrott. Az államháztartási hiány 2008-ban a GDP 3,4 százalékát tette ki. Az államháztartás bruttó adósságállománya 2010-re a GDP 82,5 százalékára ugrott, utána viszont az évtizedünkben folyamatos konszolidáció 2013-ban sikerült 80 százalék alá csökkenteni, míg a fejlett nagy EU-gazdaságokban és az USA-ban is tetemesen megnőtt az adósságtömeg.

A válságban a munkanélküliségi ráta országos átlagban 9,2 százalékra szökött fel, a kelet-német országgrészben meghaladta a 17 százalékot. A munkanélküliség még nagyobb lett volna, ha nem terjesztették volna ki rendkívüli mértékben a részidős foglalkoztatást (*Kurzarbeit*). A részidőben foglalkoztatottak száma 1,5 millió főre nőtt a válság nyomán. A válság utáni fejlődés során 2013-ra a munkanélküliségi arányt csaknem felére ; 5,4 százalékra csökkentették, abszolút számban 3 millió fő alá. A kelet-német tartományokban azonban a munkanélküliség még mindig kb. kétszeres az országos átlagnak.

A német gazdaság növekedési teljesítménye szerény mértékű és egyelőre behatároltak javításának kilátásai. Ugyanakkor gazdasági potenciálja, technológiai fejlettsége, humán erőforrása és fejlett, nagy, igényes, jól fizető piaca miatt Németország vonzó, stabil partner Európában. Németország Európa-politikájának gazdasági szegmensében mindinkább előtérbe kerül a normatív európai mellett a nemzeti érdekérvényesítő szerep.²¹ A stabilitásorientált stratégia leginkább koncepcionális pragmatizmus keretében érvényesíthető.

Németország és Kelet-Közép-Európa gazdasági kapcsolataiban az elmúlt közel negyedszázadban a kereskedelem és a tőkekapcsolatok, beruházások játszották a fejlődés motorjának szerepét. Ezek jelentősége továbbra is fennmarad, de a humán tőke fejlesztésével kapcsolatos területeken ; az oktatás-képzésben, a kutatás-fejlesztésben, a tudományos-kulturális cserekapcsolatokban történő együttműködés a jövőben felértékelődő hajtóerővé válik. Kelet-Közép-Európában az integráció és a regionalizmus párhuzamosan, de nem egyformán értékelődtek fel a rendszerváltás óta. Valamennyi kelet-közép-európai ország termelési és exportszerkezete döntően (több mint háromnegyed részben) átalakult, de ez nagyban tükrözi a külföldi működőtőke-beruházások hatását. A Visegrádi országok súlya jelentősen megnőtt a német külkereskedelemben és a tőkeexportban egyaránt. Minden Visegrádi országnak Németország a legnagyobb külkereskedelmi, tőkenyújtó, technika-szállító és kooperációs partnere. A térség felértékelődött telephelyként a német beruházók számára. Közép-Európa nyugati és keleti fele között a különbségek fennmaradtak, de a válságrégiókhöz képest a régió az elmúlt években nagyobb stabilitásával és a növekedés újbóli beindulásával felemelkedő pályára került, ami tartóssága esetén a felzárkózás alapját képezheti.²²

A jövő kulcskérdése Németországban a követhető gazdasági modell kialakítása és a versenyképesség megerősítése kettős szorításban: az USA technológiai fölényének és Kína exportexpánziója nyomásának „harapófogója” között. A német gazdaság jövője növekvő mértékben függ néhány konkrét globális kihívásra adott stratégiai választól: ezek az energiatermelés és az energiahasznosítási technológiák hatékonyságának fejlesztése (az utóbbi piaca az előbbihez képest 3,5-szörös ütemben nő), a tartós, racionalizált vízgazdálkodás, amelynek piaca a 2010-2020-as évtizedben jóval több mint kétszerese lehet

az egész energiatermelésnek és a mobilitás biztosításával kapcsolatos infrastruktúra-fejlesztés. A fejlesztés kulcsterületeinek kiválasztásától, élenjáró technológiai beruházások megvalósításától, az emberi erőforrás struktúrájának és minőségének célzott fejlesztésétől függ Németország pozícióinak alakulása a nemzetközi versenyben. Németország számára a világgazdasági versenyképesség erősítésének kulcsa az integrációs, regionális és globális dimenziójú kapcsolatrendszer egyidejű fejlesztése és harmonizálása.

Jegyzetek

- 1 Részletes elemzését lásd Kiss J. László: „A német Európa-politika történelmi gyökerei és mai dilemmái.” In: *A Huszonötök Európai* (szerk. Kiss J. László). Budapest: Osiris, 2005. 102-182. o.
- 2 Kőrösi István: Németország újraegyesítésének fő makrogazdasági hatásai. Kandidátusi disszertáció. Budapest, 1993.206 o.
- 3 A nemzetközi összehasonlítás adatainak forrása a Statistisches Jahrbuch, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden klf. évfolyamai és a Statistical Annex of European Economy, Autumn 2009 és 2013, European Commission, Brussels
- 4 Kiss J. László: „Folytonosság a változásban – külpolitikai stratégia és nemzeti identitás a német fejlődésben” In: *Nemzeti identitás és külpolitika az euro-atlanti térségben*(szerk. Kiss J. László). Budapest: Teleki László Alapítvány, 2005. 51-158. o.
- 5 Kőrösi István: „Németország – a nemzetközi pénzügyi válság és a belső problémák kezelése” In: *Nagy EU-tagállamok és a gazdaság válság* (szerk. Somai Miklós). Budapest: MTA VKI, 2009. 52-67. o.
- 6 Rácz Margit: „Az eurózóna kihívásai a válság nyomán kialakult helyzetben” In: *A válság hatása az Európai Unió működésére* (szerk. Meisel Sándor). Budapest: MTA VKI, 2009. 99-116. o.
- 7 <http://ec.europa.eu/budget/figures/2012>
- 8 <http://www.efsf.europa.eu/about/index.htm>
- 9 www.euractiv.de/finanzen-und-wachstum/artikel/six-pack-reform
- 10 www.europarl.europa.eu
- 11 Elemzését lásd Karsten Herzmann tanulmányában, ZJS 2/12, http://www.zjs-online.com/dat/artikel/2012_2_538.pdf
- 12 <http://www.european-council.europa.eu/media/582866/02-tesm2.de12.pdf>
- 13 http://ec.europa.eu/budget/mff/index_en.cfm
- 14 Kőrösi István: Az újraegyesítés hatásai és Németország nemzetközi versenyképessége. *Közgazdasági Szemle*, Vol.XL, No. 6.(1993)
- 15 Statistical Annex of European Economy, Autumn 2013, European Commission, Brussels alapján
- 16 <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/education/data>
- 17 International Visegrad Fund 2011 felmérése
- 18 Deutsch-Ungarische Handelskammer, 2013, www.duihk.hu/wirtschaft

- 19 Statistical Annex of European Economy, Autumn 2013, European Commission, Brussels alapján
- 20 Jahresbericht der Bundesregierung zur Deutschen Einheit 2013. <http://jahresbericht.de/pdf>
- 21 A német Európa-politika koncepcionális, intézményi, stratégiai változásairól részletes politológiai elemzést nyújt Kiss J. László: Euróválság és intézményi hatalom: változások a német EU-politikában. *Külügyi Szemle*, Vol. 10. No. 1. (2011)
- 22 Körösi István: Közép-Európa helye a nemzetközi (európai) gazdasági, pénzügyi és innovációs folyamatokban. *Külügyi Szemle*, Vol. 9. No. 1. (2010)

Melléklet

1. táblázat

Németország fő makrogazdasági adatai az 1991-2013-as időszakban (éves növekedési ütemek, %)							
	1991- 1995	1996- 2000	2001- 2005	2006- 2010	2011	2012	2013
Bruttó hazai termék	2,0	1,9	0,6	1,3	3,3	0,7	0,5
Magán fogyasztás	2,3	1,5	0,3	0,7	2,3	0,8	0,9
Közületi fogyasztás	2,7	1,5	0,3	2,0	1,0	1,0	1,1
Állótöke-képzés	1,9	2,3	-2,0	1,4	6,9	-2,1	-8,9
Export	3,6	8,9	6,3	4,7	8,0	3,2	0,3
Import	4,9	6,3	3,9	4,8	7,4	1,4	1,0
Foglalkoztatás	...	0,9	-0,2	0,9	1,4	1,1	0,5
Aktivitási ráta	72,9	74,1	76,9	79,7	80,3	80,6	80,7
Munkanélküliségi ráta	7,4	8,9	9,6	8,3	5,9	5,5	5,4
Munkatermelékenység	1,9	1,0	0,8	0,5	1,9	-0,4	-0,1
Fogyasztói árnövekedés	3,0	0,8	1,5	1,2	2,1	1,6	1,7
Reálbér/fő	2,3	0,3	-0,6	0,1	0,9	1,0	0,2
Fajlagos reál bérköltség	0,0	-0,2	-0,9	-0,2	-0,2	1,6	-0,2
Állami kiadások/GDP	48,9	47,7	47,6	45,8	45,2	44,7	44,7
Állami költségvetés mérlege	-4,0	-1,8	-3,6	-1,8	-0,8	0,1	0,0
Államadósság/GDP (időszak végén)	55,6	60,2	68,5	82,5	80,0	81,0	79,6

Forrás: Statistical Annex of European Economy, Autumn 2013, Eurostat, European Commission, Brussels, 187. p.

2. táblázat

A bruttó hazai termék (GDP) alakulása (milliárd euró)						
	1990[*]	1995[*]	2000	2005	2010	2013
EU-27 ^{***}	...	7 013	9 262	11 062	12 337	13 068
EU-15	5 439	6 741	8 764	10 396	11 346	11 997
Németország	1 245^{**}	1 929	2 063	2 242	2 495	2 737
Franciaország	980	1 201	1 441	1 726	1 937	2 067
Nagy-Britannia	799	885	1 602	1 834	1 732	1 887
Olaszország	892	861	1 191	1 429	1 552	1 559
USA	4 519	5 626	10 717	10 112	11 253	12 607
Japán	2 411	4 025	5 056	3 666	4 150	3 760

Megjegyzések: ^{*} az adatok milliárd ECU-ben (1 ECU=1 euró)

^{**} a kelet-német tartományok adata nélkül

^{***} a 2010 és 2013-as adatok az EU-28-ra vonatkoznak

Forrás: Statistical Annex of European Economy, Brussels. Autumn 2009 és 2013 alapján

3. táblázat

1 főre jutó bruttó hazai termék (GDP) vásárlóerő-paritáson százalékban (EU-15=100)						
	1990	1995	2000	2005	2010	2013
EU-27 ^{**}	...	86,2	86,8	88,7	90,4	91,3
EU-15	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Németország	123,2[*]	111,2	102,8	103,6	107,1	112,2
Franciaország	100,0	100,0	100,1	98,1	97,9	98,2
Nagy-Britannia	94,5	97,5	103,3	108,1	101,8	102,2
Olaszország	101,8	104,4	101,4	93,0	93,2	90,0
USA	132,8	136,2	139,0	140,4	137,4	141,5
Japán	109,6	111,6	101,4	100,1	95,4	97,6

Megjegyzések: ^{*} a kelet-német tartományok adata nélkül

^{**} a 2010 és 2013-as adatok az EU-28-ra vonatkoznak

Forrás: Statistical Annex of European Economy, Brussels, Autumn 2009 és 2013 alapján

4. táblázat

Export a GDP-hez viszonyítva (%)						
	1990	1995	2000	2005	2010	2013
EU-27**	...	29,5	35,9	37,2	40,9	44,9
EU-15	27,8	29,2	35,4	36,3	39,6	43,3
Németország	32,3*	24,0	33,4	41,1	47,6	50,4
Franciaország	21,2	22,8	28,6	26,1	25,5	27,4
Nagy-Britannia	24,0	28,2	27,6	26,4	30,1	31,5
Olaszország	19,2	25,7	27,1	25,9	26,6	30,4
USA	9,6	11,0	11,0	10,4	12,3	13,6
Japán	10,4	9,1	11,0	14,3	15,2	16,7

Megjegyzések: * a nyugat-német tartományok adata

** a 2010 és 2013-as adatok az EU-28-ra vonatkoznak

Forrás: Statistical Annex of European Economy, Brussels, 2009 és 2013 alapján

5. táblázat

Import a GDP-hez viszonyítva (%)						
	1990	1995	2000	2005	2010	2013
EU-27**	...	28,1	35,7	36,5	39,9	42,1
EU-15	27,2	27,7	34,9	35,4	38,6	40,5
Németország	26,7*	23,5	33,0	35,8	42,0	44,4
Franciaország	22,6	21,6	27,7	26,9	27,8	29,1
Nagy-Britannia	26,1	28,4	29,5	29,8	32,3	33,5
Olaszország	19,0	21,9	26,1	26,0	28,5	27,8
USA	10,9	12,3	14,9	16,1	15,8	16,7
Japán	9,4	7,7	9,5	12,9	14,0	19,4

Megjegyzések: * a nyugat-német tartományok adata

** a 2010 és 2013-as adatok az EU-28-ra vonatkoznak

Forrás: Statistical Annex of European Economy, Brussels, Autumn 2009 és 2013 alapján

6. táblázat

A folyó fizetési mérleg a GDP-hez viszonyítva (%)						
	1990	1995	2000	2005	2010	2013
EU-27**	...	0,3	-0,8	-0,3	-0,1	1,6
EU-15	-0,7	0,4	-0,6	0,0	0,2	1,8
Németország	3,7*	-1,2	-1,6	5,2	6,4	7,0
Franciaország	-1,8	0,5	1,1	-1,8	-1,9	-1,8
Nagy-Britannia	-3,8	-1,2	-2,6	-2,6	-2,7	-4,3
Olaszország	-1,5	2,1	-0,1	-1,2	-3,5	1,0
USA	-1,3	-1,4	-4,1	-5,9	-3,3	-2,6
Japán	1,5	2,1	2,6	3,6	3,7	1,2

Megjegyzések: * a nyugat-német tartományok adata

** a 2010 és 2013-as adatok az EU-28-ra vonatkoznak

Forrás: Statistical Annex of European Economy, Brussels, Autumn 2009 és 2013 alapján

7. táblázat

Németország külkereskedelme 6 fő partnerországgal (millió euró)				
	Német export		Német import	
	1990	2013	1990	2013
Német export összesen	348 116,74	1 093 811,94	293 215,29	896 155,45
Franciaország	43 259,60	100 336,61	33 660,79	64 227,93
Olaszország	30 837,36	53 301,72	26 674,32	47 516,65
Nagy-Britannia	28 262,79	75 692,03	19 125,07	42 257,65
USA	24 034,27	88 375,08	19 030,28	48 526,48
Japán	8 949,45	17 125,29	16 872,42	19 497,16
Kína	2 156,87	67 025,44	4 135,72	73 376,51

Forrás: Statistisches Bundesamt, Genesis-Online, 2014 adatai alapján saját összeállítás

8. táblázat

Németország külkereskedelme a közép-európai országokkal (millió euró)				
	Német export		Német import	
	1993	2013	1993	2013
Közép-Európa összesen	33 444,16	132 608,55	26 522,19	143 003,09
Lengyelország	4 960,36	42 288,58	4 416,83	35 783,20
Csehország	3 913,52	31 022,38	3 290,55	33 088,95
Szlovákia	717,32	10 652,45	762,37	12 274,27
Magyarország	2 637,43	17 402,32	2 314,26	19 525,95
Szlovénia	1 260,29	4 106,79	1 533,00	4 651,96
Horvátország	905,97	2 006,16	704,56	853,65
Ausztria	19 049,27	56 152,25	13 500,58	36 825,11

Forrás: Statistisches Bundesamt, Genesis-Online, 2014 adatai alapján saját összeállítás

9. táblázat

Németország fő külkereskedelmi partnerei 2012-ben					
Német export			Német import		
Sorrend	Ország	Részesedés (%)	Sorrend	Ország	Részesedés (%)
1.	Franciaország	9,52	1.	Hollandia	9,53
2.	USA	7,91	2.	Kína	8,50
3.	Nagy-Britannia	6,58	3.	Franciaország	7,12
4.	Hollandia	6,47	4.	USA	5,56
5.	Kína	6,07	5.	Olaszország	5,41
6.	Ausztria	5,27	6.	Nagy-Britannia	4,79
7.	Olaszország	5,10	7.	Oroszország	4,67
8.	Svájc	4,45	8.	Belgium	4,22
9.	Belgium	4,06	9.	Svájc	4,14
10.	Lengyelország	3,84	10.	Ausztria	4,10
11.	Oroszország	3,47	11.	Lengyelország	3,68
12.	Csehország	2,87	12.	Csehország	3,66
13.	Spanyolország	2,84	13.	Norvégia	2,88
14.	Svédország	1,93	14.	Spanyolország	2,46
15.	Törökország	1,83	15.	Japán	2,40
16.	Japán	1,56	16.	Magyarország	2,06
17.	Magyarország	1,49	17.	Svédország	1,54
18.	Dánia	1,37	18.	Szlovákia	1,33
19.	Koreai Közt.	1,22	19.	Törökország	1,32
20.	Brazília	1,07	20.	Dánia	1,28

Forrás: Deutsch-Ungarische Industrie- und Handelskammer, 2013

www.duihk.hu/wirtschaft

10. táblázat

Német működőtőke-beruházások állománya külföldön						
(millió euró)						
	1990	1995	2000	2005	2010	2011
Összesen	115 788	196 734	582 338	786 207	1 075 049	1 144 029
Európa	69 419	123 887	291 433	457 630	660 731	698 874
EU-27	62 582	113 650	266 982	410 762	583 065	615 511
Amerika	37 770	58 336	246 308	269 386	296 980	312 667
Ázsia	5 181	10 117	34 111	45 728	89 971	104 171
Afrika	1 826	2 225	4 805	5 677	9 727	10 099
Óceánia	1 592	2 169	5 681	7 786	17 640	18 217
USA	27 453	42 661	213 405	234 031	240 578	253 872
Nagy-Britannia	8 987	18 994	54 215	96 554	107 133	117 124
Hollandia	7 545	13 164	36 518	38 655	65 515	81 864
Belgium	7 462	14 139	23 930	29 018	57 082	58 685
Luxemburg	4 270	8 220	19 958	41 285	45 186	50 028
Franciaország	10 775	16 054	33 003	39 362	47 021	47 047
Kína	83	811	5 618	10 954	29 484	38 795
Svájc	5 797	8 276	17 146	19 297	39 407	38 713
Olaszország	6 055	8 011	18 809	32 381	36 799	36 244
Ausztria	4 307	7 497	18 509	25 518	28 751	31 548

Forrás: Deutsch-Ungarische Industrie- und Handelskammer, 2012 és Deutsche Bundesbank, Statistisches Bundesamt, Statistisches Jahrbuch 2013 alapján saját összeállítás

11. táblázat

Német működőtőke-beruházások állománya a Visegrádi országokban és Szlovéniában					
(millió euró)					
	1990	2000	2005	2010	2011
Lengyelország	13	7 884	12 629	23 138	21 553
Csehország	...	7 293	15 332	23 490	24 099
Szlovákia	...	1 168	4 471	9 350	8 766
Magyarország	136	7 187	14 060	16 896	17 382
Szlovénia	...	394	634	1 188	1 180

Forrás: Deutsche Bundesbank, DUIHK, 2013